

Mirko Peti

HRVATSKI ILI SRPSKI KAO KLASIČNI JEZIK

U radu se raspravlja o hrvatskom ili srpskom kao klasičnom jeziku, kakvim ga iz analogije prema Ciceronovom latinskom koncem 19. stoljeća u svojoj Gramatici kvalificira hrvatski filolog Tomo Maretić. Na temelju analize položaja tog jezika u hrvatskoj sociokulturnoj sredini i njezinoj filologiji dolazi se do zaključka da tu ne može biti riječ o klasičnom jeziku u pravom smislu riječi, pogotovu ne takvom kojemu bi kvalifikacija klasičnošću imala biti, kako se upravo hoće, legitimacijom i za suvremenost. Riječ je zapravo o jeziku s formalnom klasičnošću i samo formalnom suvremenošću, a njih je, zbog potrebe razlikovanja od prave klasičnosti i prave suvremenosti, najbolje označiti kao pseudoklasičnost i pseudosuvremenost.

Ideja o klasičnosti jezika koji danas zovemo hrvatskim ili srpskim (hrvatsko-srpskim/srpskohrvatskim)¹ – s nepravom nerijetko misleći pritom zapravo samo na standardnu novoštokavštinu, premda se nazivom hrvatski ili srpski danas u prvom redu označuje »sav« jezik, jezik kao dijasistem – nije u nas ni nova ni nepoznata. U hrvatskoj se filologiji, gdje je začeta, javlja već vrlo rano, na samim njezinim počecima,² i u različitim oblicima, prilagođujući se prilikama i potrebama, traje sve do naših dana. Svoju punu afirmaciju doseže u 19. stoljeću, s filologom T. Maretićem, koji hrvatski ili srpski jezik kao književni zasniva na standardiziranoj novoštokavštini Karadžićeve stilizacije, piše mu gramatiku (a potom izrađuje i

1 Vidi izvadak iz II izdanja Enciklopedije Jugoslavije, gdje se navode sva tri ovdje spomenuta naziva, samo drukčijim redoslijedom. Jugoslavenski leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, Zagreb, 1988, 1–119. Naziv hrvatski ili srpski jezik u mom se radu upotrebljava u dva značenja, otprilike onako kako ih razlikuje i sam Maretić. Prvo, šire, odnosi se na ukupnost jezika kojim govore i pišu Hrvati, Srbi, Crnogorci i bosanskohercegovački Muslimani, na jezik kao dijasistem, a drugo, uže, s atributom književni, na gramatički posebno kodificiran jezik zasnovan na Karadžićevoj stilizaciji standardne novoštokavštine, koji Maretić uvodi u hrvatsku sociokulturnu sredinu kao njezin službeni književni jezik. Klasičnost se pripisuje hrvatskom ili srpskom jeziku u tom drugom značenju, pri čemu se prvo značenje, hrvatski ili srpski kao dijasistem, nužno pretpostavlja. Iz konteksta u tekstu moguće je razabrati kad se naziv hrvatski ili srpski upotrebljava u jednom a kada u drugom značenju, kada kao dijasistem a kada kao književni jezik.

2 Tako npr. već Faust Vrančić u svom peterojezičnom latinsko–talijansko–njemačko–hrvatsko–mađarskom rječniku (prvotisak Mleci 1595, pretisak Zagreb 1971. i 1990) hrvatski (»dalmatice«) ubraja među pet *najuglednijih* (spac. M.P.) jezika Evrope (»quinque nobilissimarum Europae lingu-

rječnik, ranije već započeo, poznati Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika u izdanju JAZU), te ga uspoređuje ni manje ni više nego s klasičnim Ciceronovim latinskim.³

Sirenskom zovu klasičnosti, sva je prilika, Maretić, kao što vidimo, nije mogao odoljeti. Time, unatoč silnoj želji za povijesnom objektivnošću, u prvi plan izbija njegova izrazita sklonost mitskomu. U krajnjem rezultatu, kao rezultanta tih dviju oprečnih sklonosti, u Maretićeve jezičnom modelu mitsko dobiva status povijesno objektivirane činjenice, postaje polupovijesno, pri čemu, dakako, i povijesno postaje polumitsko, pa od toga ni pravoga mita ni prave povijesti, čime se otvara idealan prostor za rast i razvoj tipičnih utopijskih tvorevina. Jedna je takva utopijska tvorevina i Maretićeva koncepcija jezika, njegov, danas nam je to već potpunoma jasno, uvelike promašen projekt hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika, i to još kao klasičnog.

Kako je, u pokušaju filološkog situiranja novoinauguriranog jezika, navedena usporedba, prema prethodnima, koje su uglavnom implicitne, znanstveno izrazito pretenciozna, obilježena, u tehničkoj izvedbi gramatičkog opisa koji je slijedi, stanovitim nimbusom gotovo nedostižno visoke učenosti, u koju kao da je zabranjeno i dirnuti, a negativne se posljedice jednostranog tumačenja njezina teoretskog obzora i primjene u praksi osjećaju još i danas,⁴ neće biti naodmet tu usporedbu, s implikacijama, raščlaniti u nekim njezinim bitnim vidovima, kako bi

arum«), što je *par excellence* društvena, kulturološka kvalifikacija tog jezika koja ga podiže na visoku vrijednosnu razinu na kojoj se klasičnost u stanovitom smislu već pretpostavlja. Jednako tako i Bartol Kašić, 1604, piše gramatiku »ilirskoga« (hrvatskoga čakavskoga štokavski usmjerenog) jezika po uzoru na gramatiku latinskoga. Iscrpan prikaz te gramatike (prvotisak u Rimu, pretisak u Kölnu 1977, i Zagrebu 1990) vidi u raspravi Radoslava Katičića *Gramatika Bartola Kašića*, Rad JAZU, knj. 388, Zagreb 1981, 5–129.

3 Vidi *Predgovor u Gramatici i stilistici hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb, 1899, str. I. Maretić tu »što se tiče pravilna i dobra jezika« s Ciceronovim latinskim jezikom izrijeком uspoređuje jezik Vuka St. Karadžića. Budući da, s jedne strane, Ciceronov jezik pripada klasičnom latinskom u najužem smislu riječi, a hrvatski se ili srpski književni jezik kojemu Maretić piše gramatiku zasniva na Karadžićevoj stilizaciji standardne novoštokavštine, logično je izvesti zaključak da Maretić hrvatski ili srpski književni jezik posredno uspoređuje s klasičnim latinskim, klasičnim smatrajući samo onaj njegov dio koji je posredstvom stiliziranih tekstova podvrgnut gramatičkoj kodifikaciji. Maretiću nije dakle klasičan sav hrvatski ili srpski jezik, onaj koji se u lingvističkoj teoriji danas obuhvaća pojmom dijasistem, nego mu je klasičan samo onaj dio koji tada nosi i po njegovu mišljenju jedino i može nositi atribut književni. A to je gotovo isključivo jezik Karadžićevih i Daničićevih tekstova, koji nije u skladu ni s hrvatskom književnom tradicijom ni s gramatičkom normom hrvatskoga jezika. To apsurdnije je što se baš taj tip jezika za hrvatsku sociokulturnu sredinu proglašava i književnim i klasičnim. Otada se, i zbog toga, već po tradiciji, i danas, premda u znatno izmijenjenim okolnostima, u hrvatskoj sociokulturnoj sredini sintagma hrvatski ili srpski jezik uz naziv za dijasistem nerijetko upotrebljava i kao alternativni naziv za hrvatski književni jezik odnosno za tzv. zapadnu varijantu standardizirane novoštokavštine. Za to isto u zadnjih se četrdesetak godina u ovoj sredini upotrebljava i naziv hrvatskosrpski jezik. Terminološka neustaljenost naziva tu rječito govori o pojmovno vrlo slaboj definiranosti jezika.

4 Tako se npr. u inzistiranju na samo jednom nazivu za jezik: srpskohrvatski/hrvatskosrpski, ili samo hrvatski ili srpski, često ni pojmovno ni terminološki ne razlikuje jezik kao cjelina, dijasistem, od svoga standardiziranog oblika, genetski se vid jezika ne razlikuje od kulturološkoga, niti pokušaj uvođenja tih razlika na teorijskom planu ima znatnijih implikacija na nužnost razlikovanja određenih tipova situacija u jezičnoj zbilji.

nam, njihovim vrednovanjem, postao, u svojoj klasičnosti, u prvom redu znanstveno prezentniji i sam pojam jezika o kojemu je riječ, pa onda, s tim u svezi, i njegov društveni status.

Klasičara Maretića, u ulozi kodifikatora novoinauguriranoga jezika, na usporedbu su hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika s klasičnim latinskim mogle, dakako, motivirati samo pozitivne predodžbe u poimanju latinskoga kao klasičnog jezika. Prvo zbog toga što kao klasičar, u skladu s već uvriježenom i prošlosno orijentiranom tradicijom sredine u kojoj djeluje, općom i posebnom – uz aktualiziranu specifičnu romantičarsku gestu svoga vremena prema klasičnom kao uzoru i gotovo nedostižnom idealu – negativnih predodžbi o latinskom kao klasičnom jeziku jedva da je i mogao imati, i drugo, što mu je, očito, bilo izuzetno stalo da jeziku kojemu piše gramatiku, hrvatskomu ili srpskomu, valjano utvrdi znanstveni status, legalno priskrbi društveni ugled i osigura visoko mjesto jezika uzora među mnogim idiomima južnoslavenskoga jezičnog prostora. Stoga mu je, za sve to, usporedba tog jezika s latinskim, po interesu i obrazovanju najbliža a po učinku najefikasnija, u tom času bila samo dobrodošla.

Ne želeći, oko inauguracije hrvatskoga ili srpskoga, ulaziti ni u kakav rizik, Maretić s latinskim igra na sigurnu kartu. O tome da bi se ta pretjerana sigurnost mogla, kao što se i dogodilo, preokrenuti u nešto sasvim suprotno – uzornost u jalovost – ne vodi baš previše računa. On, nema sumnje, pouzdano zna da, u obzoru evropske filologije, svaki jezik, pa i hrvatski ili srpski, tek u dodiru s latinskim, usporedbom i omjeravanjem s njim, može postati u pravom smislu riječi jezik, kao jezik biti shvaćen i prihvaćen, da tek time dobiva znanstvenu propusnicu u svijet jezika, povlašteni svijet filološke učenosti, a time onda, dakako, preko njega, i u sâm veliki svijet: sustavno u pravila stegnutom latinskom gramatikom, s ustaljenim pojmovljem, širom su mu u nj otvorena vrata.

Na usporedbu hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika s klasičnim latinskim Maretića nije nukala lingvistički utvrdiva srodnost među tim jezicima, genetska ili tipološka, nego način njihove globalne strukturiranosti u prostoru i vremenu, kojim je, s pogledom na latinski kao jezik predložak, u filološkoj svijesti determinirano i samo tradicionalno poimanje jezika. Po tom je poimanju jezik u prvom redu gramatički određen sustav, kojemu se pridružuje društveno relevantna, specifična kulturološka funkcija, načelno doduše od njega odvojena, pa se preslikava na nj samo po metodološkoj potrebi njezina tumačenja, funkcija u kojoj je, već po tradiciji, književna nekako uvijek bila i ostala na prvom mjestu. S filološkoga gledišta, po tom poimanju, književan jest i može biti samo onaj jezik koji je gramatički kodificiran, koji ima određenu gramatičku formu, pri čemu se nužno polazi od pretpostavke, koju se prešućuje i zaboravlja, a valja je izreći i stalno imati na umu, da se, s druge strane, gramatički može kodificirati samo književni jezik, samo jezik s već postojećom i društveno priznatom kulturološkom funkcijom, odnosno jezik književno relevantnih tekstova, a to znači samo onaj koji je zabilježen, u pisanom obliku, makar bio i usmeno tradiran, kojega je trag u prostoru i vremenu vidljiv,⁵ koji ima tvaran, povijesno utvrdiv materijalni ekvivalent.

Moguća je dakle samo gramatika pisanoga jezika, jer je samo pisani jezik do neke mjere već gramatikaliziran, tj. uslovljen, u slova stavljen, da ostavi traga. Usmeni, koji netragom stalno propada i poput mitske ptice Phoenix ponovno se rađa – nije, bar ne na način na koji je gramatikaliziran pisani, pa gramatike usmenoga jezika,⁶ jer ju znanstveno nije moguće zasnovati, jednostavno nema. Mogli bismo eventualno govoriti o unutrašnjoj, implicitnoj gramatici, jer se, u krajnjoj crti, svaki govor odvija po nekim pravilima, koja sudionicima u komunikaciji moraju biti poznata, makar i ne bila nigdje zapisana. Ali o toj gramatici ne znamo znanstveno ništa pouzdano, ni to da li je, koliko i kako istovjetna s onom drugom, pravom, tzv. eksplicitnom gramatikom, kakvu kao skup pravila o jeziku, njegovu funkcioniranju i učenju imamo u knjizi, ili se od nje bitno razlikuje. Ili je gramatika možda instrument posredovanja između usmenoga i pisanog oblika jezika, pa se, povezujući ih, jednako odnosi na oba?

Budući da je dodir među sudionicima u usmenoj komunikaciji jezikom izravan, čime se postiže jedinstvo vremena i mjesta jezičnog čina, sve se, materijalizirano u činjenicama, događa s ove strane jezika, u govoru, da bi izravno služilo snalaženju u trenutnoj situaciji, za eksplicitnom gramatikom, kao instrumentom učenja jezika i njegova kultiviranja, ne postoji ni potreba. Potreba za njom javlja se tek onda kad se hoće dosegnuti ona strana jezika koja se još ne zna, pa je valja naučiti, koja, onkraj govora, izmiče materijalizaciji usmene organizacije jezika i dostupna je materijalizaciji njegove pisane organizacije, ne samo u tehničkom nego i u kreativnom smislu riječi. To je jezik kojim se komunikacija ne uspostavlja samo radi pukoga trenutnoga fizičkog snalaženja u prostoru i vremenu. Da je tako, naš se način komuniciranja po intenciji ne bi bitno razlikovao od životinjskoga. Jezik je to kojim se prostor i vrijeme doseže i omogućuje suvereno kretanje u njima. Osim što je konvencija koja služi pouzdanom sporazumijevanju, takav je jezik u isti mah i potencija naše duhovnosti. Do takva jezika moguće je doći samo njegovim kultiviranjem. Prijelomni događaj u kultiviranju svakog jezika, da ne kažemo u stvaranju kulta od njega, podizanju mu spomenika, jest i njegova gramatikalizacija. Prijelaz s usmenosti na pisanost. Povijesni smisao pisanja neprestano se suprot-

5 Takav je tekstovno organiziran jezik do određene mjere već gramatikaliziran, jer je urednost alfabeta za bilježenje jezika pismom, slovima, čime se stvaraju povijesno relevantni tekstovi, zapravo prvi stupanj gramatikalizacije, uslovljavanja jezika. Nije stoga slučajno da se, kalkiranjem grčkoga γράμμα (gramma = slovo), u hrvatskom gramatika zove i slovnica. Svaka valjana tradicionalna gramatika, uostalom, zna se, i počinje alfabetom, uređenim redoslijedom slova kojima se bilježe glasovi jezika kojemu se gramatika piše.

6 Pod pojmovima usmeni i pisani jezik misli se na način opstojnosti jezika a ne na način njegove realizacije. Pojam je pisanoga mnogo obuhvatniji od pisanoga u tehničkom smislu riječi, kao što je i pojam usmenoga obuhvatniji od usmenoga koje se tako zove samo zato što dolazi s usana. To su dva načelno odvojena ali i međusobno povezana sustava funkcioniranja jezika, s različitim intencijama i različitim implikacijama u komunikaciji. Usmeno je, glas, iz zvuka, i postoji u zvuku, od tišine do zaglušnosti. A pisano je, slovo, kao i broj, iz svjetlosti, i u njoj opstoji, crno na bijelomu, od tame do bljeska. Budući da nije određen realizacijom, pisani se jezik može pojavljivati i u usmenoj formi, kao što se, obratno, i usmeni može u pisanju.

stavlja mitskom smislu govorenja, jedno drugo niječe i u isti se mah jedno drugim potvrđuje i dopunjava.

Jezik književnosti, knjigâ, u knjigama pismom zabilježen jezik, u tradicionalnoj filologiji tek gramatičkom kodifikacijom postaje književan, dobiva filološki status književnoga jezika, iako je njegova književna funkcija već implicirana u književno oblikovanim tekstovima. Filološka eksplikacija te funkcije moguća je samo u gramatici. Iz nje se u tekstovima oblikovani jezik, normiran, tada može i učiti. To su dva različita shvaćanja pojma 'književni jezik'. Jedno je poimanje pojma 'književni jezik', izrečeno ili neizrečeno, poimanje onih koji jezik stvaraju i upotrebljavaju, izvornih govornika i književnih stvaralaca tog jezika, u kojemu su važni značenjski (pa i književno) relevantni oblici iskaza a ne tek smislene gramatičke forme jezika, a drugo je poimanje pojma 'književni jezik' poimanje filologâ, koji taj jezik gramatički kodificiraju, pa je, posve prirodno, u njemu važnija gramatička forma jezika nego njegov značenjski relevantan književni oblik, dekontekstualizirana formalna smislenost riječi i rečenica a ne situacijski, kontekstualno oblikovano značenje teksta.⁷

Ta dva shvaćanja pojma književnog jezika, s gledišta gramatičke kodifikacije i kulturološki književno mjerodavnih tekstova, sustavno i korpusno, nije uvijek jednostavno a koji put ni moguće u potpunosti adekvatno pomiriti i uskladiti. S jedne se strane u standardizaciji jezika, do njegova književnog statusa, jednostrano inzistira samo na gramatičkoj pravilnosti i pravopisnoj ispravnosti određenoga jezičnog modela, a s druge na vrijednososemantičkom kontinuitetu i kulturološkoj autentičnosti književno oblikovanih tekstova. Izgrađen književni jezik rezultanta je tih dviju dominantnih organizacija jezika, gramatičke, kao pouzdanoga filološkog instrumenta jezičnog opisa, njegova metajezika, i semantičke, kao značenjski relevantnoga cjelokupnoga vrijednosnog sustava jezika, koji se oblikuje u dodiru s izvanjezičnim situacijama, a nastaje kao posljedica stvaranja, upotrebe i kultiviranja — u potrebi za usklađenošću — obaju tipova organizacije jezika u određenoj sociokulturnoj sredini. Jedna takva rezultanta u hrvatskoj je sociokulturnoj sredini hrvatski književni jezik, standardni oblik hrvatskoga ili srpskoga jezičnog dijasistema.

Budući da gramatička razina opisa jezika i semantička razina njegove upotrebe nisu iste, premda jedna drugoj teže, ali se jedna od druge mogu i znatno udaljiti,

7 Poimanje pojma književni jezik sa semantičkoga gledišta ne pretpostavlja jezik samo kao gramatičku strukturu, to mu je, pače, u drugom planu, nego pretpostavlja jezik u prvom redu kao specifično određen vrijednosni sustav. Pojam semantički ne odnosi se u tom slučaju na gramatičku semantiku, sustav značenjskih odnosa u jeziku kako ih uspostavlja gramatika, nego se odnosi na sustav značenja u jeziku koji nastaje u dodiru jezika kao sustava znakova s izvanjezičnim svijetom, sa sustavom izvanjezičnih situacija, implikacijom izvanjezične situacije u jezični znak. Gramatičko je poimanje književnoga jezika, nasuprot opisanome, potpuno dekontekstualizirano. I semantički ispravljen diskurz, samo ako je gramatički ispravan, filologu će još biti književan, bez obzira na to što s gledišta književne izražajnosti može biti vrlo slab. Pisu je, s druge strane, jezik književan neovisno o njegovoj gramatičkoj ispravnosti. Glavno mu je da bude književno »ispravan«. Gramatička se ispravnost upotrebe jezika u književne svrhe pritom pretpostavlja.

dogaća se da jezik u tekstovima ponekad izmakne gramatici, odnosno gramatika promaši tekstove, da se mimo iđu. Znak je to da ili jezik kao predmet opisa nije još »dorastao« do svoga metajezika, za svoju gramatiku nije još »zreo«, ili pak, s druge strane, da gramatika kao metajezik nije primjerena opisu »svoga« jezika. Držeći se, u kodifikaciji, slijepo jednih tekstova, lako joj se može dogoditi da zanemari druge, gramatički i književno ne manje relevantne za određenu sociokulturnu sredinu. Takav jedan mimohod gramatičke kodifikacije jezika i književno relevantnih tekstova dogodio se i s Maretićem u hrvatskoj sociokulturnoj sredini. Poimanje književnog jezika Maretić projicira s gramatičkoga gledišta, s gledišta tradicionalne filologije, a kulturološki relevantno živo književno gledište sredine u kojoj djeluje, i gramatiku jezika koje piše, potpuno zanemaruje. I u zamjenu za nj jezičnoj strukturi koju gramatički kodificira pridružuje tekstove druge kulturološke provenijencije: Karadžićeve i Daničićeve spise i netom zapisane usmene narodne umotvorine. Za književni jezik nudi samo normativno gramatički uzorak jezika s dominantnom usmenom tradicijom u pozadini. Budući da se oglašuje o postojeći korpus književno relevantnih hrvatskih tekstova, robujući jeziku usmene predaje, Maretićeva gramatika glede korpusa nije bila niti je mogla biti valjana gramatika hrvatskoga književnog jezika. U tom smislu ona doista promašuje književno relevantne tekstove toga jezika.

Da bi postao književan u gramatičkom smislu riječi, usmeni jezik narodne predaje mora biti prethodno zapisan. No to još ne znači da time za određenu sredinu postaje odmah književan i u semantičkom, kulturološkom smislu. Opisujući u svojoj gramatici hrvatski ili srpski kao književni jezik, dajući mu takvu etiketu, Maretić zapravo opisuje narodni, ni hrvatski ni srpski, a književnim ga proglašuje samo zbog određenog tipa gramatičke organizacije, potpuno zabacujući semantičku, po kojoj se hrvatski i srpski podosta razlikuju i koja je za književni status jezika i te kako relevantna, jednako, ako ne i više, kao i gramatička.

Pojam 'književni' s gramatičkoga je gledišta manje specificiran i širi od pojma 'književni' sa semantičkoga, s gledišta selekcije tekstova po književno relevantnim vrijednosnim kriterijima. U pojam 'književni' s gramatičkoga gledišta ulaze i tekstovi koji ne pripadaju književnosti, a u pojam 'književni' sa semantičkoga, s gledišta književnoga stvaranja, jer je ono za stvaranje književnog jezika primarno, a gramatička mu je kodificiranost, iako nužna, sekundarna, spadaju i tekstovi koji nisu formalno gramatički kodificirani. Maretić međutim pri inauguraciji književnoga jezika (i) za hrvatsku sociokulturnu sredinu, hrvatskoga ili srpskoga, tu okolnost ne uzima u obzir.

Budući da latinski, kao autoritativan klasični jezik, nesumnjivo ima i uređenu gramatičku strukturu i njojzi pridruženu društveno uglednu kulturu, tekstove, i verificirana je jezikoslovna veličina i kulturološka vrijednost, tj. jezik je, po tome, filološki, u punom smislu riječi, uklapa se u koordinate poimanja jezika tradicionalne filologije, a još je k tomu, stjecajem povijesnih okolnosti — gubitkom genetske mase izvornih govornika i evropskom kulturnom univerzalizacijom — i anacionaliziran, što je Maretiću klasičaru bilo sve više nego poznato, metodološki

ništa prihvatljivije i naoko prirodnije nego filološki novoustoličen hrvatski ili srpski usporediti upravo s tim jezikom, latinskim, i s epitetom klasičnosti pripisati mu, time, sve prerogative izražajno izgrađenoga književnog jezika, kakve latinski, naravno, kao klasičan jezik nedvojbeno već ima; oni ulaze u same temelje njegove klasičnosti.

S tom se usporedbom dogodilo međutim nešto čemu se Maretić ni u snu nije nadao. Nije mu tada vjerojatno ni nakraj pameti bilo da se tako trijumfalna slika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika, iz usporedbe s latinskim, može okrenuti u svoju suprotnost: ono što se u jednoj prošlosno–budućnosnoj teorijsko–metodološkoj projekciji za hrvatski ili srpski činilo u najmanju ruku pozitivnim i afirmativnim, tj. da ga se, zbog prezentnosti njegove gramatičke strukture, osim suvremenim proglasi još i klasičnim, odnosno da ga se filološki utemelji i društveno verificira, u drugoj se projekciji za semantički zbiljski suvremeni položaj tog jezika pokazuje negativnim.

Oko aktualnoga društvenog statusa obaju jezika, latinskoga i hrvatskoga ili srpskoga, njihove situiranosti u prostor i vrijeme, Maretić, i nesvjesno, upada u tešku metodološku pogrešku, smatrajući ih oba, u idealizatorskoj projekciji povlaštene im društvene funkcije, implicitno i eksplicitno, u isti mah i klasičnim i suvremenim živim jezicima, što oni nikako nisu, niti to, u isti mah i na isti način, ikako mogu biti. Latinski, kao klasičan, više ne može biti i suvremen. Hrvatski ili srpski, ako je suvremen, ne može istodobno biti još i klasičan. Takvim kvalifikacijama Maretić te jezike lišava stvarnoga povijesnog konteksta i njihovu inauguraciju stavlja u mitsko–utopijske okvire, pojednostavljeno pučke, s jedne strane, i visokoučene znanstvene, s druge. I spaja to dvoje u »fantastičan« filološki konglomerat.

Usporedba bilo kojeg suvremenog živog jezika s klasičnim latinskim u jednom je svom dijelu za oba jezika neprimjerena. Za latinski jer se njome posredno apostrofira njegova nepostojeća suvremenost, a za bilo koji suvremeni jezik zato jer se njome apostrofira njegova tek prividna klasičnost. Tako oba jezika tom usporedbom bivaju negativno kvalificirana: klasičnom je jeziku kvalifikacija suvremenosti jednako negativna kao i suvremenom kvalifikacija klasičnošću. Nužno je stoga prema takvoj usporedbi zadržati stanovitu rezervu.

Između kanonske usmene predaje, pučkih umotvorina, koje se, posvećene, bez potrebe razumijevanja, prenose napametnim učenjem, i klasične normativne gramatike, umotvorina učenih, koje je također nužno učiti napamet, postoji dvanašnja trajna i neraskidiva veza. A Maretić je, s jednakom ljubavlju za kanonsko pučko i normativno učeno, te dvije naoko nespojive krajnosti objedinio u jedinstven nauku. Nauku za neuke. Neukost i nauka, u nerazumijevanju se uzajamno posvećujući, jedno drugo uznose do nedodirljivosti. Otada do danas, kao znanstveno mjerodavan, kojeg li paradoksa, taj visoki nauku za neuke u nas nesmetano traje. Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika, koja taj jezik kodificira kao književni i kvalificira kao klasičan, izvedena iz latinskoga i sazdana na tekstovima tek pismenih, polupismenih i nepismenih. Usmenih. Usmenost je time u nas i filološki ustoličena kao primaran i dominantan oblik komunikacije. I pismenost je, stoga,

iz nje izvedena, kao instrument povijesnog svjedočenja jezikom, samo izlika za usmenost. Žrvanj usmenosti, svemoćan, sve samelje u nas što mu dođe zuba. U prašinu sve pretvori, pustinju prostora i vremena, u kojoj se, na koncu, kao konstanta čuje samo vazda isti mitski marmor oko iskona.

Jezik o kojemu je ovdje riječ, hrvatski ili srpski književni, za relativno se kratko vrijeme, na samom početku svog pohoda u svijet jezika, gle čuda, našao u škarama posve oprečnih kvalifikacija. Praktički gotovo preko noći, od prezrenoga govedarskog jezika, u srpskoj učenoj javnosti Karadžićeva vremena, pod nazivom srpski, postaje jezik s laskavim epitetom klasičnoga, u dijelu hrvatske učene javnosti, pod nazivom hrvatski ili srpski. Premda naoko nespojive, te su dvije kvalifikacije tog jezika — govedarski i klasični — primjerene sredinama u kojima se izriču, za odredbu njegova društvenog položaja u bitnom smislu riječi vrlo točne. Taj jezik zaista jest i »govedarski« i »klasičan«, i baš zato što jest i jedno i drugo, nije i sasvim ne može biti ni jedno ni drugo.

Te kvalifikacije, već tada, ukazuju na postojanje dvaju različitih modela poimanja jezika, pučkoga (»govedarski«) i znanstvenog (»klasičan«). Kasnije se, kao što ćemo vidjeti, ta dva modela u Maretića spajaju u jedan, i to tako da se pučki implicira u znanstveni, neuko postaje učeno, »govedarsko« »klasično«, a znanstveni se aplicira na pučki, pučko poimanje jezika, pa se time već ustaljenom poimanju klasičnoga, bar u hrvatskoj sociokulturnoj sredini, nužno mijenja sadržaj: umjesto pisanih tekstova s primarnom književnom funkcijom, u prvi plan dolazi usmena pučka predaja s primarnom utilitarnom i pragmatičkom funkcijom. Jezik povijesno retardira: pisano se zamjenjuje tek pismenim, individualno kolektivnim.

U prvoj se odredbi, kvalifikacijom 'govedarski', aludirajući na sadržajno skromne izražajne mogućnosti, taj jezik spušta ispod razine bilo kakve lingvistički relevantne jezične činjenice i promatra kao nešto što nužno ostaje izvan jezikoslovnoga znanstvenog interesa, a u drugoj se odredbi, kvalifikacijom 'klasičan', aludirajući na njegovu gramatičku pravilnost, taj jezik stavlja u rang lingvističkih činjenica prvoga reda. Njegovo se uvođenje u javnu upotrebu, vidimo, jednom odredbom odbija kao neprihvatljivo a drugom predlaže kao najbolje moguće.

U srpskoj sociokulturnoj sredini taj se jezik i nije moglo kvalificirati kao klasičan, jer u njoj tada nije u dominantnoj mjeri prezentan latinski, kao model poimanja klasičnosti jezika. Stoga ga se već tada, ma u početku i s pejorativnom konotacijom, pojmom 'govedarski' bitno određuje kao usmeni narodni. Koji je na putu da postane pismeni, a zatim i pisani. Učenim klasičnim, s epitetom književnoga za čitavo područje standardne novoštokavštine, kakvim ga se, po uzoru na latinski, naziva u hrvatskoj sociokulturnoj sredini, ne može taj jezik u dotičnoj sredini postati tek tako, preko noći, nego to postaje samo u filološkoj bajci maretićevskog tipa. U usporedbi hrvatskoga ili srpskoga s klasičnim latinskim Maretić ne vodi dovoljno računa o mogućoj negativnoj strani klasičnosti jezika, i neizbježnim metodološkim implikacijama koje iz nje izlaze s obzirom na odredbu suvremenoga književnog jezika, odnosno njegovu filološku kodifikaciju.

Bez živih izvornih govornika — nužne sociološke pretpostavke za suvremenu komunikaciju — završen u prostoru i vremenu, klasični se jezik, poput latinskoga, više ne može ni mijenjati ni razvijati. Do njega se danas više ne može doći — uči u nj i u njemu bivati — bez njegove gramatike. Bez njezina učenja taj je jezik nenaučljiv. Nema ga se od koga naučiti. Spontano se njime nigdje ne govori. Nikomu živomu nije više materinski. Gramatika mu, jedina matrica za nj, biva zamjenom za jezik u ustima.

Pojmovno–terminološki oblikovan i zatvoren, dosegnuvši relativnu savršenost, samo kao gramatički jezik — u bitnom je smislu riječi semantički mrtav,⁸ svojim značenjskim sustavom za suvremenost povijesno dekontekstualiziran. Na kulturološki visokom stupnju razvoja, bez mogućnosti daljeg usavršavanja, za uspješnu društvenu komunikaciju gotovo idealan. Samo uz prethodno postignut dogovor oko pojmova na koje se riječi odnose.

Ne iznenađuje stoga okolnost da se taj relativno savršen, stvarno i formalno završen jezični sustav, poistovjećen sa svojom gramatikom, u filologiji počelo uzimati za jezični uzor, pojam jezika, i iz njega potom svaki jezik, po analogiji prema latinskomu, definirati u prvom redu kao gramatički jezik, koji je sav sadržan samo u svojoj gramatički opisanoj strukturi, dakle jezik samo kao formu.

Premda u opoziciji prema teoriji mladogramatičara, vođenih idejom o slijepoj sili jezičnih zakona, unutar koje se jezik promatra kao krut mehanizam izvan bitnog dosega čovjekova utjecaja, i strukturalizam, definirajući jezik samo kao formu, pojmovno je doduše proširivši oslobađanjem od čvrstih stega gramatičkog normativizma, definiciju izvodi, makar i prešutno, iz poimanja latinskoga kao semantički mrtvoga klasičnog jezika koji se ne može mijenjati, općenito iz poimanja jezika kao nečega što je ili završeno i nepromjenljivo ili mu se pak promjene mogu na osnovi proračuna unutar lingvističke teorije predvidjeti. Potom tu definiciju jezika samo kao forme, poopćujući je, strukturalizam metodološki neprimjereno apsolutizira. Jezik se doduše, da bi ga se pojnilo, i može znanstveno definirati samo kad ga se, kao predmet proučavanja i opisa, objektivira, semantički umrtvi, tj. opojmi, pojmovno usustavi, a latinski je za to kao stvoren, filologiji upravo na raspolaganju.

⁸ Semantički mrtav je onaj jezik znakovima kojega se u diskurzu ne može zametnuti takav odnos s izvanjezičnim situacijama u kojemu bi se implikacijom situacije u iskaz moglo stvoriti novo značenje. Semantički mrtav ne mora biti sav jezik. To mogu biti i samo neki njegovi segmenti, koji su upotrebom krajnje konvencionalizirani prema situacijama u kojima se upotrebljavaju, i time istrošeni. Ti su segmenti »imuni« na nove situacije odnosno ne mogu ih »opsluživati«, za razliku od drugih segmenata, u kojima su mogućnosti stvaranja novih značenja iz dodira s novim situacijama još otvorene. Klasični jezici — bez živih izvornih govornika — u svom su većem dijelu, ako ne i sasvim, u tom smislu semantički mrtvi. Semantički mrtav ne mora međutim biti samo klasični jezik. To može biti, pogotovo u nekim svojim dijelovima, i tzv. suvremeni živi jezik. Proces semantičkog »umrtvljivanja« jezika, kao i njegova semantičkog »uživljavanja«, stalno je na djelu. O pojmovima semantički mrtav, semantički živ, kulturološki mrtav i kulturološki živ, kao relevantnima za problematiku o kojoj se ovdje raspravlja, vidi detaljnije na str. 184, 185. i dalje u ovom radu, a govori se o tome i u tekstu *Živi jezik*, Danas, IX/418, Zagreb, 20. veljače 1990, 38–39.

Jezik se, o tome nema dvojbe, može definirati kao forma, a i svrhovito ga je tako promatrati, pogotovo kad se žele analizirati odnosi u njemu i njegov odnos prema drugim sustavima. Nema u tome ništa pogrešno. Dapače. Ali za potpunije tumačenje jezika i njegove funkcije ta definicija, premda nužna, očito nije još dovoljna. Njome se ne obuhvaća kvalitativno sav jezik. Osim samo kao formu, u sebi zatvoren sustav znakova, s već ustaljenim ili pak predvidivim odnosom dijelova znaka, oznake i označenoga, jezik je nužno, da bi ga se bolje razumjelo, promatrati i kao otvoreno polje značenja, kao nešto, kako veli Benveniste za rečenicu u sklopu diskurza, što sadržava znakove a samo nije znak. Nego je, možda, djelo. I to djelo u nastajanju. U onom smislu kako Benveniste dodaje za rečenicu: »Rečenica, neodređeno stvaralaštvo, različnost bez granica, sam život jezika na djelu.«⁹ Otvoreno polje značenja u jeziku stvara se dodiranjem jezika kao sustava znakova s izvanjezičnim situacijama, u procesu koji traje svakodnevno. Taj se vid jezika po svemu sudeći i ne može dokraja definirati lingvistički, a kamoli obuhvatiti sustavom gramatičkih kategorija. Pa se zbog toga unutar dominantnoga tradicionalnoga poimanja jezika smatra da jezik izvan svoje gramatičke kodifikacije kao da i ne postoji, pogotovu ne u statusu književnog jezika. Ni do kojeg jezika, a ne samo do latinskoga, ne može se dakle, po takvu shvaćanju, doći, ući u nj i u njemu bivati, bez njegove gramatike.

U filološki krajnje izoštrenoj te stoga znanstveno nužno suženoj vizuri to zaista i jest tako. Definicija jezika samo kao gramatičke strukture, kao forme, prihvatljiva je međutim u potpunosti jedino za semantički mrtve klasične jezike, bez živih izvornih govornika, a za semantički žive suvremene, iako nužna, nije dovoljna, te stoga nije uputno ostati samo na njoj, pogotovu ne u tumačenju društvene funkcije jezika. Tom se definicijom, kao metodološki nužnom podlogom poimanju filološkog položaja jezika, jezika kao filološke činjenice, obuhvaća tek jedna strana jezika, jezik kao konvencija, a druga, ne manje važna, jezik kao potencija, sav njegov u svakom času realizaciji otvoren semantički sustav, ostaje potpuno izvan definicije. Za poimanje društvenog položaja jezika, jezika kao kulturnog čina koji se transformira u kulturološku činjenicu, ta je definicija gotovo neupotrebljiva.

Da bi se bilo kojim jezikom komuniciralo, određeni je stupanj njegove formalizacije neizbježan. Što je za koji jezik veći, razumijevanje je njime, formalno, veće. Postaje li time ujedno i nužno bolje? Krajnje formalizirana, komunikacija semantički mrtvim klasičnim jezikom, prekorači li se prag njezine efikasnosti, može postati ograničavajući faktor komuniciranja, dovesti do toga da komunikacija i neprimjetno otklizi u jalovost.

Čovjek ne može podnijeti da komunicira, bez alternative, samo pojmovno zatvorenim jezičnim sustavom koji nije kadar mijenjati, kakav je, u svojoj formaliziranosti, semantički mrtav klasični jezik. Pojmovno određen prošlosnom slikom

9 Vidi o tome u Paul Ricoeur, *Živa metafora*, Biblioteka Teka, GZH, Zagreb, 1981, str. 80, prijevod Nada Vajs. O istome i u Emil Benvenist, *Problemi opšte lingvistike*, Nolit, Beograd, 1975, str. 130, u tekstu *Nivoi lingvističke analize*, prijevod Sreten Marić.

svijeta, klasični je jezik, htjeli mi to ili ne htjeli, zapreka stvaranju nove, čovjeku svakodnevno potrebne za opstanak. Pojmovi su, osim toga, kao spekulativno idealizirani dijelovi zbilje, izvan semantičkog sustava jezika, pa jezik, u tom slučaju, služi samo tome da ih se dosegne. Ima dakle instrumentalnu a ne i kreativnu funkciju. U svojoj jednoznačnosti biva samo sredstvo ovostrane komunikacije a ne i medij onostranoga kulturološkog opstanka. Mogućnostima čovjekova kreativnog projiciranja u onostrano, drugo, ne pruža gotovo nikakve šanse.

Stoga čovjek osjeća neodoljivu potrebu jezičnog otvaranja, a za to mu je osim klasičnoga potreban i semantički živ suvremeni jezik.¹⁰ Jezik koji je moguće samo učiti i naučiti, da bi ga se upotrebljavalo, a ne i stvarati odnosno ostvarivati, kakav je slučaj s klasičnim, ma kako u svojoj formalizaciji savršen bio, govornike prikračuje u značenjski bitnim mogućnostima komuniciranja. Premda su se formalno relativno dobro sporazumijevali, pojedini narodi i sociokulturne sredine nisu na latinskom u javnoj upotrebi mogli u potpunosti razumjeti sebe i zbilju oko sebe, u raznolikosti istančanu do fantastike. Nisu tim jezikom mogli shvatiti i obuhvatiti svoju povijesno–egzistencijalnu situaciju, protumačiti je sebi i u komunikaciji razmijeniti s drugima. Stoga su, natjerani životnom nuždom, otklonili kult samo klasičnoga latinskog i stali kultivirati i svoje prirodne darove – javno upotrebljavati vlastite jezike.¹¹

Jeziku koji se samo upotrebljava a ne stvara prijeti opasnost da bude potrošen. Svaki klasični jezik primjer je takva povijesno potrošenog jezika, prema svakom suvremenom, koji je primjer jezika što se povijesno stvara. U klasičnih nepotrošena ostaje forma, u suvremenih značenje. Kako dosadašnje definicije jezika više vode računa o formi a manje o značenju, formu uzimajući, s pravom, kao nešto stalno a značenje kao nešto što se uz nju obavezno podrazumijeva, dogodilo se da se značenje za klasične jezike, nepotrošivom formom osigurano, nikako nije dovodilo u pitanje, u koordinatama je tradicionalnog poimanja jezika ostalo neupitno. Samo ga se podrazumijevalo. Međutim, što se samo podrazumijeva, slabo se ili nikako razumijeva. Stoga je baš potrebno zapitati se o tom podrazumijevanom značenju klasičnog jezika u nepotrošivoj zadanoj formi. Iz usporedbe sa suvremenim nužno se nakon toga dolazi do zaključka da se značenje klasičnoga jezika od značenja suvremenoga po svom položaju u prostoru i vremenu bitno razlikuje, odnosno da se suvremeni od klasičnoga jezika i razlikuje baš po značenju, a ne po formi. Značenje je klasičnoga jezika semantički mrtvo a značenje suvremenoga seman-

¹⁰ Semantički živ, u opreci prema semantički mrtvom, jest onaj jezik znakovima kojega se u diskurzu zameće takav odnos s izvanjezičnim situacijama u kojemu se implikacijom situacije u iskaz stvaraju nova značenja. Za razliku od klasičnih jezika, koji su uglavnom semantički mrtvi, semantički živi su suvremeni jezici. Ali ni oni ne u cijelosti i ne svi u jednakoj mjeri, što ovisi manje o jezičnim a više o izvanjezičnim okolnostima. Vidi i bilješku 8.

¹¹ Kao primjer tog tipa odnosa između latinskoga i drugih jezika navodimo, za hrvatsku sociokulturnu sredinu, karakteristično mjesto iz *Planina Petra Zoranića*: *Sermo rudis usque ad cor penetrat, politus autem aures pascit.* /Prirodna riječ (= hrvatski, op. M.P.) dopire do srca, ugladena (= latinski, op. M.P.) naslakuje uši. Sv. Jeronim/. P. Zoranić, *Planine*, PSHK, MH i Zora, Zagreb 1964, 36.

tički živo. Implikacije su na komunikaciju jednim i drugim jezikom, vidjeli smo, otuda znatno različite. U semantički živoj suvremenoj komunikaciji značenjski sustav klasičnoga jezika nužno zauzima objektivno sekundaran položaj.

Značenje koje se u klasičnim jezicima povijesno potroši, iz tih jezika, međutim, ne nestaje, nego se, ostajući u njima, posredstvom nepotrošene forme transformira u nepotrošiv smisao.¹² Trajan, koji, upotrebom klasičnog jezika semantički realiziran, postaje kulturološki izuzetno relevantan za sociokulturnu sredinu u kojoj se ostvaruje i žive suvremene jezike koji se u njoj upotrebljavaju. Sav je značenjski sustav klasičnog jezika svojim specifičnim statusom u prostoru i vremenu unutar zadane forme transformiran dakle u smisao, u smisljeni sustav, koji, u sebi umiren, svojim povijesnim smislom za žive suvremene jezike ima kulturološki nezamjenji-

12 Opreka između smisla i značenja metodološki se zasniva na razlikovanju između semiotike i semantike, koju u lingvističku teoriju uvodi Émile Benveniste. Semiotika se bavi znakovima a semantika značenjima. Jezični znak se, po Saussureu, definira kao forma, bitno određena odnosom oznake i označenoga (izraza i sadržaja, u drugoj terminologiji), koji je odnos, po Benvenisteu, nuždan, a ne proizvoljan, kako ga tumači Saussure. Rezultanta tog odnosa unutar jezične forme na razini znaka jest smisao. »Smisao je osnovni uslov koji mora ispunjavati svaka jedinica svakog nivoa da bi stekla lingvistički status«. (Benveniste, *Problemi...*, str. 123). To je ono po čemu se utvrđuje pripadnost znaka kao jezične jedinice određenom sustavu znakova, nekom konkretnom jeziku, ono što znak čini razlikovnim prema svim ostalim znakovima u sustavu. Forma i smisao, neodvojivi jedno od drugoga, uzajamno determinirani, po tome su dva lica istoga, znaka, a razlika se među njima uspostavlja razlikom u gledištima s kojih se definiraju. Forma se definira s gledišta lingvistički relevantnoga opisa, pri čemu se smisao pretpostavlja, a smisao s gledišta svrhovite jezične upotrebe, pri čemu se pretpostavlja forma. Budući da je jezik forma sa smislom, smisljena forma, oba se gledišta pri njegovu tumačenju moraju uzeti u obzir. Drugo su oblik i značenje. Oni nastaju u doticaju jezičnog znaka s izvanjezičnom situacijom, pri čemu je forma nužna pretpostavka oblikovanju jezika a smisao stvaranju značenja. Definiran nužnim odnosom oznake i označenoga, forme i smisla, jezični znak sam po sebi na toj razini nema još ni određenog oblika ni specificiranog značenja. I jedno i drugo nastaju tek u upotrebi jezika, kad se s razine znaka prijeđe na razinu diskurza, kojim se jezik otvara prema izvanjezičnim situacijama, nastojeći ih unutar već zadane smislene forme iz slobodnoga kreativnog odnosa oblikovati kao značenja. Jezik se na razini znaka zbog prepoznavanja mora konvencionalizirati kao bar minimalno smisljena forma da bi se na razini diskurza mogao potencirati kao maksimalno značljiv oblik. I baš zato što iz odnosa oznake i označenoga, koji je determiniran, ima tek minimum smisla, jezik iz odnosa s izvanjezičnom situacijom, koji je nemotiviran i proizvoljan, može imati maksimum značenja. U determiniranosti odnosa unutar znaka, u jeziku kao konvenciji, nema i ne može biti kreativnosti, alj je jednako tako bez nje, kao nužne podloge, nezamisliva. Forma i smisao jezika u svom okrilju omogućuju stvaranje novih oblika i značenja, kao realiziranu potenciju inkorporiraju ih u sebe i pretaču u konvenciju. Na taj se način uspostavlja veza između značenja koje se oblikuje i u jezik se akumulira kao smisao i između oblika koji znači i u jezik se akumulira kao njegova forma. Jezik dakle nije samo zatvoren sustav postojećih znakova nego i otvoren sustav mogućih značenja, proces kojemu, dok je živih govornika, nema kraja, nije samo konvencija nego i potencija. Klasični su jezici, dakako, zbog svoje završenosti mnogo više konvencija a mnogo manje potencija, a suvremeni, u načelu, obratno. U klasičnima je proces pretvaranja značenja u smisao i oblika u formu uglavnom već završen, a u suvremenima još nije, u nekima manje a u nekima više, što ovisi o dinamici uspostavljanja odnosa između komunikacijskog sustava jezika i situacijskog sustava zbilje. Vidi još Emil Benvenist, *Problemi opšte lingvistike*, posebno tekstovi *Priroda lingvističkog znaka*, str. 55–62. i *Nivoi lingvističke analize*, str. 120–135. i drugdje. Također Paul Ricoeur, *Živa metafora*, posebno treća studija *Metafora i semantika diskurza* i u njoj odjeljak *Rasprava između semantike i semiotike*, str. 78–88.

vu funkciju. Svrha je svakom značenju da postane smisao, a samo nekima uspijeva dosegnuti razinu povijesnoga ili čak univerzalnog smisla, ne svima. Da bi bilo smisao, postalo povijesno smislenim, značenje se, stvoreno, upotrebom jezika mora dakle trošiti. Ono koje se ne troši, s jezičnoga je gledišta besmisleno, samo značljivo, i tek mu se trošenjem u zadanoj formi otvara mogućnost osmišljavanja.

Bitna razlika između suvremenoga i klasičnog jezika, na semantičkom planu – jer je na gramatičkom i nema – i jest u razlici između značenja i smisla. Suvremeni karakterizira slikovno otvoren sustav značenja, a klasični pojmovno zatvoren sustav smisla. Značenjski se sustav iz suvremenog jezika, upotrebom, u klasičnom jeziku pretače u smisljeni sustav.¹³ Značenjskom sustavu, da bi opstao, pogoduje i odgovara vazda nov jezični oblik, a sustavu smisla, da bi se održao, pogoduje i odgovara vazda ista jezikoslovna forma. Otuda forma, u klasičnom jeziku, može biti i često jest, sinonim za smisao, a oblik, u suvremenom, sinonim za značenje: smisla bez forme i značenja bez oblika čini se da nema i ne može biti. Kao zatvoren smisljeni sustav u svojoj zadanoj formi, klasični je jezik statičan, a suvremeni je, kao otvoren značenjski sustav u svom vazda novom jezičnom obliku – dinamičan. Klasični jezik, kao forma, bitno postoji na razini znaka, kao ustaljen semiotički sustav, a suvremeni, kao oblik, na razini značenja, kao mjenljiv semantički proces, prvi na razini djela koje je, kao trajna vrijednost, već stvoreno, a drugi na razini djela koje se, podložno vrednovanju, još stvara.

Za kvalitetnu, dinamičnu i svrhovitu komunikaciju, kojom se čine pomaci u prostoru i vremenu, samo jedan jezik, klasičan ili suvremen, nije još dovoljan. Samo klasičnim jezikom nije moguće komunicirati suvremenost, a samo suvremenim, s druge strane, nije moguće dosegnuti prošlost, niti naslutiti budućnost, odrediti, jednom riječju, povijesne koordinate prostora i vremena. Za to su potrebna oba jezika, klasičan i suvremeni, i primjereno uspostavljen odnos među njima, po kojemu će, radi poboljšavanja komunikacije, uzajamno korespondirati smisao iz klasičnoga jezika sa značenjem u suvremenomu. Da bi se to postiglo, potrebno je u svakom konkretnom slučaju jezične komunikacije klasično od suvremenoga razlikovati i tu razliku uvažavati. Potrebno je dakle razlikovati formu i smisao, na jednoj strani, kao dva lica istoga lika klasičnog jezika, te oblik i značenje, na drugoj, kao dva lica istoga lika jezika suvremenog. I znati, svakom od njih, doseg djelovanja, komunikacijski relevantnu društvenu funkciju: što se i kako može postići jednim a što i kako drugim jezikom i kako uspostaviti ravnotežu među njima da bi se ostvarila punoća komunikacije u određenoj sociokulturnoj sredini.

Klasično od suvremenoga valja razlikovati i tu razliku uvažavati ne samo na razini opreke klasični – suvremeni jezici, gdje je to iz povijesnoga konteksta već odavno prezentno, nego i unutar samoga suvremenoga jezika. U svakom zbiljski suvremenom jeziku, a takav nije mogao nastati ni preko noći ni bilo kakvim filološkim aktom, bar jedna je njegova sastavnica nužno klasična. I u suvremenom

¹³ U latinskom je, kao jeziku bez živih izvornih govornika, pravom klasičnom jeziku, taj proces pretakanja značenja u smisao manje–više završen.

jeziku, dakle, da bi mu se suvremenost bolje vidjela, potrebno je razlučiti ono što je u njemu zaista suvremeno od onoga što je već (postalo) klasično. Tako npr. unutar hrvatskoga književnog jezika kao cjeline možemo govoriti i o njegovoj klasičnosti i o njegovoj suvremenosti, o klasičnom hrvatskom književnom jeziku i o hrvatskom suvremenom književnom jeziku. I o bitnoj povezanosti toga dvojega u hrvatskoj sociokulturnoj sredini, na temelju čega se oblikuje i poimanje jezika te sredine u njegovu povijesnom kontinuitetu.

To dvoje, klasični jezik od suvremenoga – formu od oblika i smisao od značenja – nije dovoljno razlikovati samo u zbilji, empirijski, kako se tradicijom uvriježilo, nego ih je nužno, u prvom redu, razlikovati u metodi. Maretić to dvoje niti po metodi razlikuje niti razliku u praksi uvažava. Nije kadar u hrvatskoj sociokulturnoj sredini razlučiti tzv. stari jezik, u tekstovima, koji ostaje, od novoga suvremenoga hrvatskoga književnog jezika, koji upravo pred njegovim očima nastaje, ni uočiti vezu među njima, nego u svojoj Gramatici za hrvatsku sociokulturnu sredinu kodificira kulturološki i povijesno već istrošen jezik, ni hrvatski ni srpski, koji za tu sredinu nema ni pokrića u prošlosti ni perspektive u budućnosti. Riječ je o nesporazumu koji nastaje metodološki nedopustivim zamjenjivanjem dvaju različitih aspekata u kvalifikaciji latinskoga kao klasičnog jezika, kulturološkoga gramatičkim, povijesnoga smisla mehaniziranom formom, pa se otuda ta zamjena kao metoda primjenjuje i u kvalifikaciji drugih jezika.

U pretjeranoj revnosti za znanstvenošću, znanstvena je metodologija za utvrđivanje klasičnosti jezika time postavljena posve naopako, naglavce. Najprije se u suženoj filološkoj opciji pojam jezika reducira samo na njegovu gramatičku strukturu, odnosno gramatiku, praktički dakle na metajezik, a zatim se, kao posljedica tog pomaka, u samom klasičnom jeziku, kakav je npr. latinski, bez gramatike nezamisliv, poimanje klasičnosti sa semantičkoga, sociokulturološkog plana, na kojemu je jedino utvrdiva, nužno pomiče na gramatički, usko filološki, s tekstova na strukturu, čime se, prvo, u klasičnom jeziku zamućuje sam izvor njegove klasičnosti, zastire mu se klasični identitet, klasičnost mu umjesto kreativno izvorne postaje normativno posredovana, i drugo, zbog težišta klasičnosti na gramatičkoj strukturi gubi se mogućnost metodološkog razlikovanja – po primarnim i bitnim svojstvima klasičnosti i suvremenosti – klasičnog jezika od jezika suvremenog, te se time, u novovjekovoj filološkoj perspektivi, prvo, otvara mogućnost njihova izjednačavanja, zatiranja razlike, i drugo, dalja mogućnost da se, u tako nastaloj metodološkoj zbrci, suvremeni jezik kvalificira kao klasičan a klasični kao suvremeni i da pritom obje kvalifikacije, u pojedinačnim slučajevima, budu i ostanu bez svoga pravoga kulturološkog pokrića: klasični je »kratak« za suvremenost, a suvremeni »suvišan« za prošlost, pa se time u konkretnoj situaciji jezičnom komunikacijom poremećuje ako ne i gubi orijentacija u prostoru i vremenu.

Taj prijenos klasičnosti s tekstova na strukturu jezika, svodenje smisla na formu, imao je i u lingvistici ima dalekosežne metodološke implikacije. Samo u gramatičkoj formi povijesni se smisao jezika, dosegnut, neizbježno gubi, nije više prepoznatljiv, ne može se s pouzdanošću iz nje očitati, te postoji objektivna opasnost

da ga se zamijeni sa suvremenim značenjem ili da se to značenje u tumačenju prometne u povijesni smisao. Samo iz gramatičke forme jezika razlika se između smisla i značenja ne razabire, i to zato što je ukinuta metodološka razlika između smisla i forme, pa se dvoje: smisao i značenje, u jednome, u formi, i ne mogu razlikovati. Valjalo je dakle najprije postulirati razliku između smisla i značenja, klasičnoga i suvremenoga jezika, da bi se, potom, iz nje izvelo razlikovanje forme od oblika. To dvoje, formu i oblik, i ima smisla razlikovati i razliku metodološki uvoditi u opis samo onda kad se nameće potreba razlikovanja smisla od značenja, kakav je slučaj sa znanstvenom nužnošću metodološkog razlikovanja klasičnog jezika od suvremenoga.

Problem se sa svodenjem smisla na formu ne javlja ondje gdje to svodenje, ta metodološka redukcija, ima svoga kulturološkog pokrića, gdje se iza gramatičke strukture jezika zaista prostiru povijesno utemeljeni klasični ili suvremeni tekstovi. Problem nastaje ondje gdje toga kulturološkog pokrića nema. Za svoju klasičnost u određenom civilizacijskom krugu latinski to kulturološko pokriće ima, kao što ga u nekim drugim krugovima imaju neki drugi klasični jezici. U krugu evropske filologije, određena prvenstveno kulturološkim mjerilima, jezičnom uzoritošću tekstova, klasičnost se latinskoga, kao kvalitativno semantičko svojstvo jezika, projicira (i) na njegovu gramatičku strukturu, biva u nju implicirana, pa se, otuda, taj jezik već po samoj svojoj gramatičkoj opstojnosti počinje shvaćati kao klasičan, jednako kao što se svaki jezik koji se gramatički kodificira redovito smatra književnim. Takvu klasičnost, s tekstova projiciranu na gramatičku strukturu jezika, za razliku od izvorne, u tekstovima, možemo zvati posredovanom klasičnošću. Nakon »otkrića« klasičnih jezika kulturnoga evropskog kruga, starogrčkoga i latinskog, otvara se mogućnost da se, po analogiji prema njima, svaki jezik prepoznatljive i po uzoru na njih pregledno opisane gramatičke strukture, svaki koji se gramatički kodificira, neovisno o tome udovoljava li stvarnim uvjetima da bude klasičan ili književan, da se svaki takav jezik po samoj svojoj gramatičkoj strukturi kvalificira kao klasičan odnosno književan. Tako se posredovana klasičnost s klasičnih jezika s kulturološkim pokrićem za klasičnost po analogiji mehanički može prenijeti i na jezike po uzoru na njih određene gramatičke strukture koji nemaju svoga kulturološkog pokrića za klasičnost. Bez pokrića za klasičnost — kulturološki mjerodavnih tekstova — jezik nekoj sredini može biti samo nominalno ali ne i stvarno klasičan. Posredovana se klasičnost takvog jezika tada nužno pretvara u pseudo-klasičnost. Takav pseudoklasičan jezik za hrvatsku je sociokulturnu sredinu i Maretićev klasični hrvatski ili srpski.

U skladu s dominantnim filološkim učenjem svoga vremena, Maretić, očito, latinski kao klasičan jezik poimlje, jednostrano i mehanički, bez metodološke utemeljenosti, u prvom redu samo formalno, u strukturnom smislu, kao jezik određene gramatičke strukture koja je već sama po sebi klasična, pa onda tu pragmatičku jednostranost poimanja klasičnosti latinskoga posredstvom gramatičke strukture po analogiji prenosi i na kvalifikaciju klasičnosti hrvatskoga ili srpskoga pri njegovoj gramatičkoj inauguraciji na društveni položaj književnoga

jezika. Međutim, bez svoje izvorne, kulturološki uvjetovane klasičnosti, klasičan samo formalno, gramatičkom strukturom, u usporedbi se s latinskim, iz usporedbe s kojim klasičnost i dobiva, hrvatski ili srpski kao klasičan jezik u hrvatskoj sociokulturnoj sredini ne može održati.

Maretićevo je shvaćanje latinskoga s jedne strane idealizatorsko, na planu sadržaja, s druge pak formalističko, na planu strukture, pa u tom kontekstu i jezik kojega se s latinskim uspoređuje, hrvatski ili srpski, može biti samo idealno i formalno a ne i stvarno klasičan. Da bi to bio odnosno postao, moraju se za to steći povijesno relevantni kulturološki uvjeti. S pozicije naglašeno normativističkog poimanja jezika Maretić hrvatski ili srpski kao književni jezik, po uzoru na idealizirani latinski, shvaća isuviše mehanički, samo kao gramatički pravilan i pojmovno ispravan jezik, onkraj dosega pojedinačne kreativne jezične moći. Suvremenost književnog jezika poistovjećuje s pogrešno shvaćenom klasičnošću latinskoga, samo po prezentnosti njihove gramatičke strukture, od čega kao temeljna kvalifikacija tog jezika u prvi plan izbija njegova pseudoklasičnost i pseudosuvremenost.

Da bismo za koji jezik utvrdili je li klasičan ili nije, ima li status klasičnosti ili ga nema, nužno je prethodno odrediti sâm pojam klasičnoga jezika. Morat ćemo se pritom načas donekle odmaknuti od ustaljenog poimanja klasičnosti, kakvo se u filologiji već uvriježilo svojevrtnim institucionaliziranjem gotovo nepovredivog statusa klasičnosti nekoliko poznatih nam jezika: starogrčkoga, latinskoga, sanskerta i sl.

Ovisno o globalnim modelima poimanja jezika, mitskom i povijesnom, na djelu su i dva različita modela poimanja njegove klasičnosti i suvremenosti. Prvi nije metodološki utemeljen, drugi jest. Povijesni je model klasičnosti i suvremenosti implicitan, unutrašnji, a mitski eksplicitan, izravan, ali su motivi i pretpostavke povijesnoga, paradoksalno, otvoreni, a mitskoga skroviti. Povijesni uključuje faktor povijesnoga vremena, mitski ga isključuje. A čim isključi vrijeme, isključuje i povijesni prostor, i u njemu druge jezike, mjesto za njih. I klasičnost i suvremenost prisvaja samo za sebe. U temelju je toga modela usmenost, koja i ne zna za druge jezike kao cjelovite sustave, perspektiva mu je prema tim jezicima zatvorena. Mitskom je modelu poimanja jezika, njegove klasičnosti i suvremenosti, tradicionalizam imanentan, a povijesni ga se model poimanja jezika permanentno pokušava osloboditi.

Ovdje će se klasičnost, kao semantičko svojstvo jezika vezano uz vrijeme, svojstvo vremenosti, promotriti u prvom redu iz odnosa prema suvremenosti. Da bi se to moglo, nužno je uspostaviti pojam povijesnoga vremena, u njegovoj neobrativoj protežnosti, i u njemu relaciju sadašnjost — prošlost, kako bi se na njoj u kronološkom nizu mogli registrirati pisani oblici jezika, tekstovi, u kojima se, jedna drugoj nerazdvojno približene, kreativno utemeljuju i klasičnost i suvremenost, da bi se, potom, spekulativno razlučene, ne gubeći vezu jedna s drugom, jedna od druge stalno udaljavale u vremenu.

Što je to dakle klasični jezik, a što, opet, u opreci prema njemu, jezik suvremeni?

Prvo, nijedan jezik nije i ne može biti ni klasičan ni suvremen sam po sebi, po specifičnosti svoje gramatičke strukture ili po svom posebnom semantičkom ustroju; klasičnost i suvremenost nijednom dakle nisu imanentne. Po jeziku samo kao filološkoj činjenici u užem smislu riječi nijedan jezik nema niti može imati status klasičnosti. Stoga klasičnost i suvremenost za pojedini jezik i nije moguće odrediti samo formalno, na temelju poimanja jezika kao u sebi strukturno zatvorene autonomne forme, poimanju kakvo je u filologiji 19. st. bilo dominantno. Nužno ih je, klasičnost i suvremenost, kao prostorno–vremenski uvjetovana semantička svojstva jezika u njegovu povijesnom razvoju, odrediti sociokulturološki, po posebnom statusu i značenju što ga pojedini jezik ima za određenu sociokulturnu sredinu u formiranju njezina kulturološkog identiteta. Ako se u utvrđivanju klasičnosti jezika postupi tako, pokazat će se da strukturno jedan te isti jezik za neku sredinu može biti klasičan ili suvremen a za drugu to nipošto ne mora biti. Tako npr. latinski, premda neosporna filološka činjenica, nije za sve sociokulturne sredine jednako klasičan. Nekima je to, kao npr. hrvatskoj sociokulturnoj sredini, neposredno i stvarno, a nekima tek nominalno i posredno. Strukturno jedan jezik, s jednim gramatičkim identitetom, može dakle u različitim sociokulturnim sredinama imati različite kulturološke implikacije, biti semantički različito identificiran.

To nas upućuje na potrebu razlikovanja užega filološkog statusa jezika od njegova društvenoga, kulturološkoga statusa, i na nužnost uspostavljanja znanstveno relevantnog odnosa među njima. To više što se u jezikoslovnoj znanosti, pri samom poimanju jezika i njegovu definiranju, to dvoje gotovo redovito izjednačuje, i to tako da se filološki status jezika uzima kao nešto neosporno i stavlja u prvi plan, a kulturološki se iza nj obično podrazumijeva, pa u praksi s jezikom, zbog vjerovanja da je drugo u prvomu već sadržano i nema ga potrebe tretirati posebno, nastaju brojni nesporazumi. Otvara se mogućnost da se činjenicama usko filološke razine jezične opstojnosti argumentira postojanje razine kulturološke opstojnosti jezika, što je metodološki nedopustivo. Metode su utvrđivanja tih dvaju statusa različite. Uvođenjem razlikovanja otklanja se mogućnost njihova međusobnog zamjenjivanja. Filološki se status jezika mora utvrđivati filološkim a kulturološki sociolingvističkim metodama. Svaka će zamjena među njima nužno dovesti do pogrešnih zaključaka. Pod zaštitnim znakom znanstvenosti takva se metoda tada pretvara u leglo posvećenih istina, zapravo poluistina, kojima se lako obmanjuje neupućena javnost. Radi potpunijeg tumačenja zbiljskih jezičnih odnosa, to dvoje – filološki i kulturološki status jezika – valja dakle u svakom pojedinom slučaju razlikovati.

Drugo, klasičnost nije, a priori, pozitivno svojstvo jezika, a nije ni negativno, jednako kao što to nije ni suvremenost. I jedno i drugo imaju i svojih prednosti i nedostataka, ovisno o kojim razinama zadovoljavanja komunikacijskih potreba je riječ. Time što je klasičan, jezik nije ni više ni manje vrijedan od onoga koji to nije. Jednako je i sa suvremenim jezikom. Besmisleno je stoga inzistirati da se jezik kojega se gramatički inauguriira pod svaku cijenu okvalificira ili kao klasičan ili kao suvremen. A još manje ima smisla nastojati u isti mah na obojemu. Klasičnost i suvremenost međusobno ne stoje ni u kakvu kvalitativno hijerarhijskom odnosu

nego u opreci jedno prema drugomu. A to znači da unutar komunikacijskog sustava jednog jezika imaju različite i uzajamno nezamjenjive funkcije. Stoga je klasičnost kao zamjena za suvremenost jezika neprihvatljiva. Nikoja klasičnost, ma kako savršena i ugledna bila, ne može jeziku nadomjestiti funkciju njegove značenjski žive suvremenosti. Ali kao kulturološka sastavnica suvremenosti klasičnost je jeziku više nego dobrodošla.

Svojstva klasičnosti i suvremenosti jezik jednostavno ili ima ili ih nema, ovisno o povijesnom kontekstu u kojemu ga se zatječe, pa mu se, ako ih ima, ne mogu nikakvom filološkom spekulacijom oduzeti i time ga degradirati, niti mu se, ako ih nema, bilo kakvom metodom mogu pridodati i time ga učiniti vrednijim od drugih. I klasičnost i suvremenost mogu postati negativne kad ih se — što je naš slučaj s Maretićem — pripisuje i jeziku koji ih u svom kulturološkom identitetu nema. Niti klasičnost pripisana hrvatskomu ili srpskomu čini taj jezik stvarno klasičnim, niti suvremenost pripisana latinskomu može taj jezik učiniti stvarno suvremenim. Tu se lijepo vidi kako Maretić ni klasičnost ni suvremenost, poimajući ih mehanički, ne razumije kako valja, na metodološki utemeljen način ne luči jednu od druge ondje gdje je to potrebno. Polazeći od pretpostavke o klasičnosti kao a priori pozitivnom svojstvu jezika, praktički jedinom koje mu osigurava suvremenost, Maretić ta svojstva, u nakrižnoj razmjeni, navedenim jezicima — latinskomu suvremenost a hrvatskomu ili srpskomu klasičnost — pripisuje zato da bi ih s filološkoga gledišta učinio društveno što uglednijima. Budući da je latinski suvremen jer je klasičan, i hrvatski će ili srpski, zaključuje Maretić, nesumnjivo postati suvremenim samo ako ga se, iz analogije prema latinskomu, proglasi također klasičnim. To što hrvatski ili srpski nema povijesnokulturoloških pretpostavki za klasičnost, Maretiću je manje važno. Njemu je u tom času važan samo mehanizam uspostavljanja suvremenosti s pomoću klasičnosti. To što taj mehanizam na konkretnom primjeru hrvatskoga ili srpskoga jezika funkcionira uprazno, Maretića previše ne boli glava; on, štaviše, opijen utopijom zajedničkog jezika, to i ne vidi. Bez stvarnog pokrića, pozitivna samo globalno i nominalno, svojstva se klasičnosti i suvremenosti u takvom slučaju pretvaraju u svoju suprotnost, postaju negativna, a time diskvalificiraju ne samo jezik kojemu se pripisuju nego i metodu po kojoj mu se pripisuju, svjedoče o njezinoj pseudoznanstvenosti. S gledišta znanstvene metodologije hrvatski je ili srpski jezik kao kulturološki relevantna društvena činjenica zaista problematičan i sporan.

Dva su uvjeta koja jezik treba ispuniti da bi nekoj sociokulturnoj sredini bio ne samo nominalno nego i zbiljski klasičan: mora za tu sredinu biti u isti mah semantički mrtav i kulturološki živ.¹⁴ Što to znači? To znači, prvo, da za klasičnost

¹⁴ Kulturološki živ jezik jest onaj koji je, premda semantički mrtav, za određenu sociokulturnu sredinu živ na specifičan način, svojom živom uklopljenošću u dominantan sustav kulturoloških vrijednosti te sredine, koji je taj sustav dobrim dijelom i formirao. Za jednu sredinu isti jezik može biti kulturološki živ a za drugu ne mora biti, nego je kulturološki mrtav. Da bi određenoj sredini mogao biti kulturološki živ, jezik je kad-tad toj sredini morao na bilo koji način biti i semantički živ. Eklatantan primjer kulturološki živoga jezika za hrvatsku sociokulturnu sredinu jest latinski.

jeziku nije dovoljan uvjet da bude samo semantički mrtav, i drugo, da kulturološki živ jezik od semantički živoga valja razlikovati, kako bi se utvrdilo, prvo, da semantički živ jezik određenoj sredini ne može biti klasičan — jer joj je suvremen — jednako kao što joj, drugo, klasičan ne može biti ni jezik koji je za nju kulturološki mrtav, bez obzira na to što joj može biti mrtav i semantički. U tom slučaju taj jezik za tu sredinu nije društveno relevantan.

Da bi mogao biti semantički mrtav, i minuo, a kulturološki živ, i prisutan, dakle klasičan, jezik je nekoj sredini u formiranju njezina kulturološkog identiteta bar do neke mjere u određenom razdoblju morao biti i semantički živ, dakle suvremen. Što je, u prošlosti, bilo suvremeno, postaje, u sadašnjosti, klasično, a što je suvremeno u sadašnjosti, može postati klasično u budućem vremenu. Vežući se uz povijesno vrijeme, samo se suvremeno s vremenom može transformirati u klasično. Klasično međutim, kad jednom to postane, ne može se više pod istim uvjetima transformirati u suvremeno. Suvremenim klasično postaje na posredan način, kao kulturološki relevantna činjenica a ne kao semantički živ kreativni čin.

U tom smislu svaka sociokulturna sredina i biva svjesna svoga jezika tek sa stanovite vremenske distance. Tek kad doraste do žive njegove suvremenosti — prepoznaje mu klasičnost, počinje ga, od semantički živoga kreativnog jezičnog čina, poimati kao kulturološki relevantnu jezičnu činjenicu. Takav joj, učinjen — od činova sazdan — i oblikovno završen jezik tada postaje pojam jezika. Za tu sredinu bude njezinom neotuđivom kulturološkom tekovinom.

Transformiranjem suvremenosti u klasičnost, na osi povijesnoga vremena, jezik se od svoje klasičnosti neprestano razvija prema svojoj suvremenosti. Pa je tako suvremenost vazda izravno u službi klasičnosti a klasičnost posredno u službi suvremenosti. Cilj je suvremenomu da postane klasično, da se nestalno značenje transformira u stalan smisao, a klasičnomu, obratno, cilj je da bude suvremeno, pri čemu se, dakako, suvremenost suvremenoga, kao potencijalna klasičnost, i suvremenost klasičnoga, kao potencirana suvremenost, bitno razlikuju. Te dvije suvremenosti supostoje, ali su im neistovjetne i uzajamno nezamjenjive funkcije.

Time što je semantički mrtav, klasični jezik nije izvan komunikacijskog optičaja određene sociokulturne sredine, nije joj, drugim riječima, samo puka filološka činjenica. U komunikacijskom sustavu te sredine taj jezik ima važnu posredničku ulogu. Objektivnu okolnost da je semantički mrtav, a to mu je uvjet za klasičnost, takav jezik nadoknađuje time što je kulturološki živ, a to mu je drugi, jednako važan uvjet za klasičnost. Određenoj sociokulturnoj sredini klasični je jezik dakle u prvom redu činjenica kulturološka.

Iz navedenoga je očito da jezik koji je za određenu sredinu samo klasičan, ne može biti u isti mah i suvremen, kulturološka činjenica, s jedne strane, i semantički živ jezični čin, s druge. Niti to ikada može postati. Sam jezik može, dakako, biti i jedno i drugo, ali ne u isti mah. Klasičnost se i suvremenost jezika u nekoj sredini ne pridružuju istom odsječku povijesnoga vremena. Suvremenost se pridružuje jednomu, sadašnjem, a klasičnost drugomu, prošlom.

I klasičnost i suvremenost utemeljuju se, povijesno, samo u pisanom obliku jezika, tekstu, i samo iz njega se mogu razabrati. Samo se takvi oblici, prethodeći jedni drugima i jedni druge nasljedujući, odjelito raspoređuju na osi povijesnoga vremena i omogućuju na njoj uvid u kulturološki različite faze razvoja jezika. Jednom se jeziku ne mogu odjednom pridružiti oba svojstva i kvalificirati ga u isti mah i kao klasičan i kao suvremen. Ono što na osi povijesnoga vremena postaje klasično, ne može više u isti mah biti i suvremeno, a ono što je suvremeno, još ne može biti klasično. Pisani je oblik razdjelnica u kojoj se, već smo rekli, klasičnost i suvremenost, jedna drugoj nerazdvojno približene, jedna od druge neprestano udaljuju u vremenu.

Samo su pisani tekstovi, kompleksni jezični znakovi s impliciranim živim značenjima, koja unose u njih i oni što ih čitaju – kao tvoračka a ne tek tvorbeno stvarnost jezika, njegova oblikovna materijalizacija u zadanoj formi – izravno pridruženi povijesnom toku vremena, čine njegov bitan sastavni dio, dakle su suvremeni. Samo tekstovi. Ne jezik u njima – svojom gramatičkom strukturom, nego baš oni, tekstovi u jeziku, svojim oblikom i značenjem, pomoću kojih se vežu u(z) vrijeme. S povijesnoga gledišta, ne svjedoči jezik tekstove nego obratno, tekstovi jezik. Tekst je sredstvo pomoću kojega se suvremenost jezika iz prošlosti transformira u njegovu klasičnost u sadašnjosti. Stoga samo tekstovi, kao jedini suvremeni oblici jezika, mogu biti odnosno postati (i) klasični, a onda tek po njima to postaje i jezik. Dijelovi jezika do razine tekstova, od fonema do rečenice, nisu naime izravno pridruženi povijesnom toku vremena, ne čine njegov bitan sastavni dio, nisu dakle suvremeni, nego bezvremeni, pa ne mogu, prema tome, biti ni klasični. Klasični su i suvremeni, valja to stalno imati na umu, samo tekstovi, a tek po njima onda i sam jezik.

U tom smislu hrvatski se ili srpski i moglo izrijekom proglasiti klasičnim tek onda kad je dorastao do toga da uz svoju gramatiku i rječnik može pokazati i tekstove koji mu se pridružuju. Prvo kao vjerodostojnu legitimaciju filološku, a drugo kao jeziku toliko potrebnu legitimaciju društvenu, odnosno kulturološku. Jednom riječju, sustav i korpus, »duh« i »tijelo« jezika ujedno. A to se, taj sraz sustava i korpusa, sastajanje i stasanje jezika u sebi samom, s njegovih dviju odvojenih razina, nimalo slučajno, s Maretićem dogodio i tada mogao dogoditi samo u hrvatskoj sociokulturnoj sredini i njezinoj filologiji, jer je samo ta sredina, u središtu svoje filološke svijesti, tada imala metodološki instrument, latinski, kojim je taj jezik, hrvatski ili srpski, mogla podići na razinu kulturološki relevantne filološke činjenice, dati mu kvalifikaciju klasičnosti.

U usmenom obliku jezika, kakav je npr. tzv. narodni, klasičnost se i suvremenost ne mogu utemeljiti, jer se usmeni oblik jezika ne pridružuje astronomskom vremenu, ne veže se uza nj, nego se pridružuje mitski ustrojenom vremenu, u kojemu se, zbog cikličke organiziranosti obnavljanja uvijek istoga, prošlost i sadašnjost ne razlikuju, pa se ne mogu razlikovati ni klasičnost i suvremenost. U usmenim oblicima jezik se ne razvija, kao u pisanima, gdje se taj razvoj od oblika do oblika usporedbom može pratiti, nego se samo mijenja, jedan se govorni oblik

smjenjuje drugim. A klasičnost i suvremenost jezika nisu svojstva koja se mogu uzajamno smjenjivati, jer im je funkcija kvalitativno različita, nego supostoje u opreci jedno prema drugomu unutar jednoga povijesnog razvoja, uspostavljajući mu i održavajući kontinuitet kulturološkog identiteta.

Za hrvatsku sociokulturnu sredinu latinski nesumnjivo ispunjava uvjete za klasičnost: bez svojih živih izvornih govornika, minuo, semantički je mrtav, a stalnom svojom prisutnošću u toj sredini kulturološki je za nju živ, dakle u punom značenju riječi a ne samo nominalno klasičan. Po tome je taj jezik za tu sredinu u isti mah i suvremen, ali ne na isti način i ne na istoj komunikacijskoj razini. Klasičan joj je zato što je za nju semantički mrtav a kulturološki živ, jer to i jest bitna značajka klasičnoga jezika, a suvremen joj je zato što je kulturološki živ; suvremen je dakle posredno, svojom klasičnošću, odnosno transformiranom i transcendiranom svojom suvremenošću, koja, u funkciji klasičnosti, i nije drugo do nadomjestak za pravu suvremenost, a ne izravno, na način na koji su svojim sociokulturnim sredinama suvremeni semantički živi moderni evropski jezici, među njima, dakako, i hrvatski, koji, kao semantički živ, u hrvatskoj sociokulturnoj sredini koegzistira s kulturološki živim latinskim. Latinski dakle kao klasičan jezik ima dvije svoje suvremenosti: jednu suverenu, koja je prošla, i drugu posredovanu, koja još traje. Za njega se može uspostaviti niz: suvremenost – klasičnost – suvremenost.

Bez latinskoga, svoga u javnoj upotrebi negda semantički živoga književnog jezika, koji, upravo stoga, premda semantički mrtav, kulturološki još i sada živi, hrvatska sociokulturna sredina danas nikako ne bi mogla razumjeti sebe samu, bitan dio svoje kulturne i književnojezične baštine i njezinu kulturološki relevantnu uklopljenost u evropski kontekst, ne bi mogla punopravno komunicirati s ostalim sredinama. Bez tog jezika i njezina poznavanja ta sredina ne bi mogla prepoznati, pročitati i protumačiti dio svojih legitimnih tekstova, te bi time izgubila mogućnost utvrđivanja vlastitoga kulturnog identiteta, izricanja povijesno utvrđene istine o sebi. Toj je sredini latinski dakle i danas, iako za suvremenost u bitnom smislu riječi semantički mrtav, kulturološki itekako živ jezik, i baš po tome, po obje te svoje značajke, da joj je semantički mrtav i kulturološki živ, upravo po njima taj je jezik za tu sredinu u punom smislu riječi klasičan.

Svojom zbiljskom, povijesno uvjetovanom prisutnošću u hrvatskoj sociokulturnoj sredini, latinski je za nju više nego samo pojam jezika i nedostižan uzor njegove klasičnosti, više nego samo ideal. Premda semantički mrtav, za tu sredinu latinski je kulturološki živ, klasičan za nju na stvaran a ne samo formalan način. To pak znači da joj je samo posredno a ne i stvarno suvremen. Maretić međutim te dvije suvremenosti, izravnu suvremenost semantički živoga jezika i posrednu, semantički mrtvoga – živoga tek kulturološki, dakle suvremenoga i klasičnog, ne razlikuje i ne uzima u obzir. Time se olako prelazi preko lingvistički relevantne okolnosti postojanja stalne kulturološke potrebe hrvatske sociokulturne sredine za klasičnošću. U njoj je, dakako, implicirana u prvom redu potreba za suvremenošću, napor da se bude na razini vremena. Povijesno uvjetovana klasičnost latinskoga,

kao evropska dominantna, značila je u određenom kontekstu ujedno i suvremenost, posredovanu doduše, ali u svoje vrijeme kulturološki presudno važnu.

Do prave se suvremenosti, uostalom, i dolazilo preko posredovane, tj. posredstvom klasičnosti latinskoga, u njezinu prihvaćanju i stvaranju kritičkog odnosa prema njoj. Klasičnost latinskoga, njegova posredovana suvremenost, odnosno suvremenost koju je posredovao, postala je nezaobilaznim temeljem uspostavljanju suvremenosti modernih evropskih jezika, ne samo romanskih, jer tu nije riječ tek o pukoj genetskoj vezi nego o mnogo složenijem kulturološkom odnosu postojećih živih jezika prema semantički mrtvom klasičnom latinskom.

Otuda je, dakako, ta posredovana suvremenost, odnosno klasičnost latinskoga, postala i jest i nezaobilaznim temeljem uspostavljanju suvremenosti jezika hrvatske sociokulturne sredine, hrvatskoga književnoga jezika. U hrvatskoj sociokulturnoj sredini latinski je u tom smislu odigrao za suvremeno konstituiranje hrvatskoga nezamjenjivu ulogu. Bez svoga latinskoga nasljeđa, hrvatski bi književni jezik bio znatno osiromašen za bitan kulturološki slog u svojoj i gramatičkoj i semantičkoj strukturi, slog u kojemu hrvatska sociokulturna sredina jednakopravno participira s ostalim kulturnim sredinama u Evropi. Taj rani dodir hrvatskoga s latinskim i stalan povijesni zagrljaj s njime hrvatskom je jeziku već vrlo rano priskrbio poziciju gramatičke kodificiranosti, omogućio mu dodir i omjeravanje s drugim jezicima i otvorio prostor za neslućenu kulturološku dubinu i plodnu slojevitost, prozeo ga učenošću i svrstao među kulturne jezike Evrope.¹⁵ Tim operativnim podizanjem jezika na svjetovnu umjetničku i znanstvenu razinu, proizvodnjom tekstova, gramatikom, rječnicima i prijevodima, učinjen je znatan otklon od mitskog poimanja jezika, karakterističnog za pučku svijest, determiniranu usmenošću, prema povijesnom poimanju – poimanju jezične klasičnosti i suvremenosti, koje je karakteristično za urbanu svijest, determiniranu pisanošću jezika.

Da bi postao u pravom smislu klasičan odnosno suvremen, jezik mora prethodno biti zapisan, u tekstovima, i opisan, u gramatici, imati svoj pisani oblik, kao materijalno utvrdiva filološka činjenica biti u određenom društveno komunikativnom obliku prezentan. Samo usmenošću determiniran jezik, bez pisanih spomenika – tekstova, gramatike i rječnika – ne može postati suvremen, niti, bez vremenske distance prema njima, povijesnog odmaka od njih, ima šanse postati u pravom smislu riječi klasičan, biti nekoj sredini kulturološka tekovina toga tipa.

I u jezičnoj i u jezikoslovnoj svijesti i u komunikacijskoj hijerarhiji latinski je jezik u hrvatskoj sociokulturnoj sredini uz hrvatski oduvijek imao svoje posebno mjesto, specifičnu funkciju. Za tu sredinu bio je i ostao prvorazredna filološka i kulturološka činjenica, od vitalnog značenja za formiranje njezina jezičnog identiteta u čitavom njegovu povijesnom razvoju. Shvaćanje latinskoga kao lingvističke činjenice u hrvatskoj je sociokulturnoj sredini već vrlo rano odredilo i shvaćanje

¹⁵ Faust Vrančić to izrijeком veli u naslovu svoga rječnika.

vlastitog jezika kao lingvističke činjenice. B. Kašić sa svojom gramatikom dobar je primjer za to. U njoj hrvatski nije više tek neki jezik koji se tamo negdje govori, nego jezik koji dobiva svoju gramatiku i rječnik, dakle postaje »pravi« jezik. Kao ugledan klasični jezik, latinski je svojom prezentnošću u hrvatskoj sociokulturnoj sredini odigrao za nju dvostruko pozitivnu ulogu. Osim što joj je, u različitim vidovima društvenog života, kao gramatički jezik uzor, bivao pogodnim instrumentom civilizacijski prestižnog ophođenja sa svijetom, latinski je, kao mrtav klasični jezik u javnoj upotrebi, bez svojih izvornih govornika i mogućnosti njihova jezičnog presezanja u semantički dominantan hrvatski, za tu sredinu imao još i posebno, dodatno značenje: gotovo do u naše dane biva joj i garant očuvanja njezine u relativno nepovoljnim uvjetima stjecane vlastite jezične samosvojnosti. Nezamjenjiva joj je brana u obrani od inojezičnih, politički posredovanih nasrtaja i presezanja nekoliko živih evropskih neslavenskih jezika, od talijanskoga, preko njemačkoga do mađarskoga. Kulturološki relevantno ophođenje hrvatske sociokulturne sredine s tim jezicima latinski omogućuje, a dominaciju im u njoj priječi.

U hrvatskoj sociokulturnoj sredini u javnoj komunikaciji oduvijek paralelno postoje, kao što vidimo, dva jezika: jedan vlastiti suvremeni, tzv. prirodni, značejnski živ, primaran semantički, prenošen, u pisanoj i usmenoj predaji, s koljena na koljeno, jezik hrvatski, ma se zvao i slovinski, dalmatinski, ilirski, slavonski, ili kako drukčije, i drugi – latinski, koji je primaran gramatički i po uzoru na kojega se u toj sredini oblikuje i gramatika »ilirskoga«, tj. hrvatskoga štokavski usmjerenog, u Bartola Kašića, odnosno, kasnije, hrvatskoga ili srpskoga književnoga, u Maretića. Znalo se uglavnom koji čemu služi i koji kada za što valja upotrebljavati. Jedan je, hrvatski, toj sredini bio i ostao jezikom za maštovanje, a drugi, učeni latinski, za umovanje, jedan za iracionalno, mitsko i svakodnevno, slavensko i mucavo, drugi za racionalno, povijesno i prigodno, evropsko i odmjereno, jedan za privatnu i javnu a drugi za službenu upotrebu.

Načelno je dakle ideja o dva jezika, jednom semantički živom, hrvatskom, uvjetovanom sociokulturološki, i drugom, hrvatskom ili srpskom, uvjetovanom genetski, i mogla nastati, modelski se realizirajući, samo u hrvatskoj sociokulturnoj sredini, iz metodoloških potreba te sredine da samoj sebi objektivira i znanstveno potanje protumači vlastitu jezičnu situaciju. Za tu sredinu dvojezičnost je, ako ne i višejezičnost,¹⁶ već od samih početaka – gotovo kao prirodna pojava – njezina ustaljena civilizacijska tekovina.

Budući da zbog povijesnih okolnosti, determiniran svojom usmenošću, nije bio otvoren struji latinskoga i ostalih modernih evropskih jezika, kao što su talijanski, njemački, francuski, nego kao pisani jezik u funkciji književnoga počinje tek od Vuka Karadžića, poznatom krilaticom »piši kako govoriš«, srpski u svom semantičkom sustavu ne polazi od istih vrijednosnih načela u formiranju svoga kulturo-

¹⁶ Pojam višejezičnosti u lingvističku teoriju uvodi i tumači Radoslav Katičić. Vidi o tome u radu *Oko temelja jezikoslovja*, Suvremena lingvistika, 9, Zagreb, 1974, 3–12, ili u knjizi *Novi jezikoslovni ogledi*, Školska knjiga, Zagreb, 1986, 7–32.

loškog identiteta i načinom svoga strukturiranja u različitim tipovima diskurza objektivno nije usmjeren istim ciljevima. Po tipu značenjske uslojenosti i načinu njezina raslojavanja semantički se sustavi hrvatskoga i srpskoga u znatnoj mjeri razlikuju. Riječ je, u tim dvama jezicima, o dva različita tipa otvorenosti inojezičnim utjecajima odnosno zatvorenosti za njih.

I u laičkom poimanju i u lingvističkom modeliranju srpski se do dana današnjega pokušava održati kao u sebi jedinstven narodni jezik, nastao na temeljima kanonizirane usmene predaje. Otvorenost takvog modela jezika utjecajima samo je prividna, a zatvorenost jedna od njegovih kulturoloških konstanti. To je tako zato što takav, na usmenoj narodnoj predaji utemeljen jezični sustav ne posjeduje dovoljno razvijen metodološki instrumentarij za primanje i preoblikovanje inojezičnih utjecaja koji bi, inkorporirani u sustav, mogli znatnije participirati u njegovu kulturološkom identitetu. Ono pak što, s druge strane, takav sustav može dati suviše je prepojednostavljeno da bi kulturološki zahtjevnijoj sredini moglo značiti nešto novo i prihvatljivo. (To je, među ostalim, i jedan od razloga zbog kojih se, ako je moguće birati, za učenje hrvatskoga ili srpskoga izvan kruga njegovih govornika češće izabire srpska nego hrvatska varijanta književnog jezika. Srpska je u mnogim i strukturnim i kulturološkim aspektima jednostavnija, manje zahtjevana, te stoga za učenje jezika u instrumentalne svrhe, kada služi samo kao sredstvo komunikacije, kudikamo prihvatljivija. Riječ je tu o elementarnoj ekonomičnosti: uči se što je jednostavnije i lakše, a što je složenije i teže tek s posebnom motivacijom).

Ideja o hrvatskom ili srpskom kao klasičnom jeziku hrvatskoj je sociokulturnoj sredini i njezinoj filologiji u tom času bila dakle najbliža, jer je latinski, s kojim ga se uspoređuje, toj sredini dugo vremena bio i njezin književni jezik. Sad je tu ulogu gramatički inauguriranoga književnog jezika trebao preuzeti kodificirani hrvatski ili srpski. To ne znači međutim da i izvan te inauguracije, odnosno uz nju, u svom povijesnom kontinuitetu i živom suvremenom trajanju nije i dalje trajao hrvatski književni jezik. S inauguracijom hrvatskoga ili srpskoga jezika kao književnoga odnosno klasičnog hrvatska se sociokulturna sredina i njezina filologija nisu odrekle hrvatskoga književnog jezika, koji uz aktualiziranu suvremenost s filološkom sviješću o tradiciji zadobiva već i elemente klasičnosti.

Ideja o hrvatskom ili srpskom kao klasičnom jeziku, u njegovu gramatički kodificiranu književnom liku, pa i ideja i hrvatskom ili srpskom kao dijasistemu — a hrvatski ili srpski samo kao dijasistem i jest prihvatljiv — čeda su hrvatske sociokulturne sredine i njezine filologije, i sve do dana današnjega gotovo su isključivo njezina znanstvena briga, teret nošenjem kojega se jeziku oslobađa s jedne strane njegov unutrašnji povijesni prostor a s druge sav sadašnji izražajni potencijal. Ta je filologija u moralnoj obvezi da svojoj sredini položi znanstveni račun ne samo o jednom nego najmanje o dva jezika na dvije različite razine njegove opstojnosti, kao što je to, uvjetovana latinsko-hrvatskom dvojnošću, uvijek i činila: o hrvatskom ili srpskom kao gramatički kodificiranom jeziku, i unutar njega o hrvatskom kao komunikacijski relevantnom semantički živom jeziku. Hrvatska filologija, utemeljena na klasičnosti, bez oslonca na klasičnost kao da ne može

opstati. Teret učenosti zaštitni je znak njezina identiteta. Hrvatski filolog mora dakle jezik identificirati najmanje na dvije njegove razine, apstraktnoj i konkretnoj, strogo filološkoj i šire društvenoj, iz čega proizlazi i potreba da ga se opisuje posebno na klasičnoj i posebno na suvremenoj razini, kao zatvoren sustav, s jedne strane, determiniran tradicijski i metodološki, i kao otvoren živ jezični proces, s druge, koji se pridružuje uglavnom sociokulturološki određenoj društvenoj zajednici (tipična sintagma »hrvatska književnost i njezin jezik«).

Srpski filolog nema tu vrstu opterećenosti, jer u svojoj filološkoj opciji, od Karadžićevih vremena do danas, operira samo s jednim jezikom, tzv. narodnim koji je u isti mah i književan, odnosno promatra jezik samo na jednoj njegovoj razini, na razini usmenoga narodnoga srpskoga, kao u sebi neraščlanjenu cjelinu, koherentan sustav koji se jednoznačno pridružuje uglavnom etnički nacionalno određenoj zajednici, narodu (tipična sintagma »srpski narod i njegov jezik«), pa stoga nije nimalo čudno da u isti okvir, kao što je, recimo, rječnik, stavlja zajedno pojmove kakvi su npr. narodni i književni jezik, hoteći time vjerojatno pomiriti pučko i znanstveno poimanje jezika.¹⁷ Srpska sociokulturna sredina sa svojom filologijom nema, čini se, potrebe za razlikovanjem narodnoga od književnoga jezika, pa ih i u praksi i u teoriji uglavnom izjednačuje. To je model jezika s mitskom organizacijom vremena, u kojem se metodološki povijesno utemeljena razlika između prošlosti i sadašnjosti briše, zbog modelski dokinute mogućnosti metodološkog razlikovanja toga dvojega. U teoretskom obzoru te filologije uvijek je koncepcija samo jednoga jezika, za druge u njoj nema mjesta, što je i sasvim razumljivo, jer u srpskoj sociokulturnoj sredini nijedan za tu sredinu kulturološki relevantan jezik osim srpskoga kao konstanta povijesno nikada nije ni postojao, na način na koji je za hrvatsku sociokulturnu sredinu postojao i postoji latinski jezik, kao filološka činjenica posredstvom koje je ta sredina jezično komunicirala sa svijetom. To je tako zbog toga što srpski kao primarno usmeni jezik, i jezik usmenosti, u samom poimanju modeliran kao netom zapisani usmeni pučki, svojim pisanim oblicima kao jezik u svjetovnoj upotrebi, izvan kanona, relativno kasno uspostavlja kulturološki relevantne odnose s drugim jezicima.

Stoga ideja o hrvatskom ili srpskom kao klasičnom jeziku u srpskoj sociokulturnoj sredini praktički nije imala gotovo nikakvih šansi. Nedostajali su joj modelski uvjeti u kojima bi se mogla začeti, razvijati i društveno verificirati. Ta je ideja toj sredini sve do danas ostala strana.

Nužno je sada ovdje, nakon što smo postavili načela za utvrđivanje klasičnosti jezika i po njima opisali klasičnost i suvremenost latinskoga u hrvatskoj sociokulturnoj sredini, postaviti pitanje: da li je i može li za tu sredinu biti na isti način klasičan i suvremen i hrvatski ili srpski jezik? Ispunjava li taj jezik, jednako kao i latinski, navedene uvjete za klasičnost?

¹⁷ Rječit je primjer za to *Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika* što ga u Beogradu od 1959. izdaje Institut za srpskohrvatski jezik SANU, a izašlo je dosada već 13 velikih svezaka.

Valja dakle precizno utvrditi u kom je smislu, ako jest, kojima svojim svojstvima, hrvatski ili srpski književni jezik za hrvatsku sociokulturnu sredinu klasičan, po kojem ga svojstvu klasičnosti latinskoga ta sredina može prihvatiti kao klasičan jezik, a u kom smislu, opet, za nju klasičan nikako ne može biti. Recimo odmah: hrvatski ili srpski književni jezik za hrvatsku sociokulturnu sredinu nije ni semantički mrtav ni kulturološki živ na isti način na koji joj je semantički mrtav i kulturološki živ latinski, pa stoga za nju sigurno nije i ne može biti u istom smislu i na isti način ni klasičan ni suvremen, a to, dalje, znači da joj može biti klasičan i suvremen samo u onom smislu i na način na koji klasičnost i suvremenost latinskoga za tu sredinu nisu kulturološki relevantne, premda kao latentno obilježje klasičnosti i suvremenosti postoje. Za hrvatsku sociokulturnu sredinu nije naime relevantna okolnost činjenica da je latinski jezik semantički mrtav nego joj je relevantna okolnost činjenica da je taj jezik za nju kulturološki živ. A hrvatski ili srpski književni jezik za hrvatsku sociokulturnu sredinu jest semantički mrtav, ali nije za nju u isti mah i kulturološki živ, a nije to zato što za tu sredinu taj jezik nije nikada bio i semantički živ. Nije moguće za nj, kao za latinski, uspostaviti niz suvremenost – klasičnost – suvremenost.

Ne može se ipak reći da položaj hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika u hrvatskoj sociokulturnoj sredini nije zaista donekle sličan položaju latinskoga. To i jest ono što je Maretića ponukalo na usporedbu s latinskim po načelu klasičnosti. Nije međutim i sasvim isti. To je pak ono u čemu se Maretić tom usporedbom prevario. Stoga usporedbu hrvatskoga ili srpskoga s latinskim ne valja, s jedne strane, a priori smatrati netočnom i promašenom, niti je, s druge, valja nekritički jednostrano tumačiti samo kao pozitivnu, točnu i potpunu, apsolutizirati je, kako to čini Maretić, nego je valja prihvatiti i s »pozitivnim« i s »negativnim« konzekvencijama koje iz nje izlaze. Za hrvatsku sociokulturnu sredinu hrvatski je ili srpski, kao i latinski što je bio, u isti mah i više i manje od jezika. Više jer kao pojmovno ustaljen metajezik semantički živom hrvatskom jeziku daje nuždan gramatički okvir kojim se omogućuje komunikacija s drugim sociokulturnim sredinama istoga jezika. Manje jer je u svojoj formalizaciji kao jezik semantički mrtav i za zbiljsku komunikaciju nije dovoljan.

Pokušajem da se tom jeziku utvrdi status klasičnosti postiže se suprotno od onoga što se zapravo željelo – da ga se uspostavi kao semantički živ i komunikacijski relevantan suvremeni književni jezik. U tome se ne uspijeva zbog toga što hrvatski ili srpski nema osnovnih ni kulturoloških ni semantičkih pretpostavaka za pravu klasičnost, a nema ih, semantički mrtav, ni za pravu suvremenost, pa, mehanički shvaćen i kao klasičan i kao suvremen, samo po svojoj gramatičkoj strukturi, bez semantičkog pokrića i za jedno i za drugo, ostaje, gramatički kodificiran, tek u rangu povlaštene filološke činjenice. Promašivši s kvalifikacijom hrvatskoga ili srpskoga u dva bitna aspekta sociokulturološke opstojnosti jezika, klasičnom i suvremenom, Maretić tom jeziku, i ne htijući to, pogađa njegovu pravu filološku bit, a to je da, samo kao filološka činjenica, nije u pravom smislu riječi ni

klasičan ni suvremen, nema dakle ona svojstva koja mu se iz usporedbe s latinskim pripisuju.

Jezik kojemu se gramatika tek piše, kakav je hrvatski ili srpski, uspoređivati s klasičnim latinskim, koji – semantički mrtav – samo gramatika praktički sav i jest, znači i nesvjesno tom gramatički aktualiziranom jeziku pripisati status semantički mrtvoga jezika te ga time otpisati za suvremenost. Priskrbajući, iz usporedbe s latinskim, hrvatskom ili srpskom jeziku kvalifikaciju klasičnosti, Maretić taj jezik, hrvatski ili srpski, s jedne strane, stavlja u povlaštenu položaj prema drugim, neklasičnim idiomima na području standardne novoštokavštine, a s druge ga, kojeg li paradoksa, tom pohvalom, objektivno, negira kao semantički živ suvremeni jezik i nehotice ga time neopozivo diskvalificira iz komunikacijskog opticaja, precizno ga, kao jezično završen fenomen u prostoru i vremenu, smješta u red neospornih filoloških činjenica.

Maretić nije dakle griješio u tome što je hrvatski ili srpski književni jezik uspoređivao s klasičnim latinskim, tom je usporedbom, iz odnosa prema latinskomu, pače pogodio baš bitno svojstvo filološkog predmeta koji nazivamo hrvatski ili srpski jezik, proniknuo u samu bit njegove filološke opstojnosti, a to je da je taj jezik, bez živih izvornih govornika, kao i latinski, semantički mrtav i u prvom redu neosporna filološka činjenica, nego je Maretić griješio u tome što je tako s klasičnim latinskim uspoređen jezik, hrvatski ili srpski, smatrao semantički živim i komunikacijski relevantnim književnim jezikom, s jednakom kulturološkom funkcijom na čitavom prostoru standardne novoštokavštine.

Nevolja je s tim jezikom što u času svoje inauguracije kao jezik nije u potpunosti određen: dijelom ga se, kao filološku činjenicu, u poimanju onodobne dominantne filološke škole, zaista formalno može smatrati klasičnim. Otuda bi se, logično, očekivalo da se takvim smatra i kao društvena, kulturološka činjenica. No s tim jezikom nije takav slučaj. Izvan svoje filološke opstojnosti, koja je nesporna, taj jezik, kao društvena činjenica, na semantičkom planu, u času svoje inauguracije nije ni klasičan a nije ni suvremen, nije dakle ni u jednom od mogućih oblika pomoću kojih se jezik određuje prema povijesnom vremenu. Prvo zbog toga što nije kulturološki živ za sociokulturnu sredinu u kojoj ga se gramatički inaugurira, a drugo zbog toga što za tu sredinu u njezinoj ukupnosti nije živ ni semantički.

Tu je identitet tog jezika najproblematičniji i ostaje takvim sve do dana današnjega. I dok mu je filološki identitet uglavnom jedinstven i jasan, društveni se njegov identitet ne utemeljuje ni u prošlosti ni u sadašnjosti, nije, rekli smo, ni klasičan ni suvremen, nego je, vremenski i prostorno, nekako između, pa se od jedne do druge sociokulturne sredine taj u filološkom identitetu jedinstveno određen jezik koji put i znatno razlikuje, a to razlikovanje onda, retroaktivno, iz svake sredine baca drugačije svjetlo i na odredbu inače jedinstvenog filološkog identiteta tog jezika, te taj jezik, značeši u različitim sredinama različito, dobiva u svakoj od njih, već prema potrebama, i različitu funkciju. U formi istoga izraza nalaze se forme različitoga sadržaja. Pitanje je sada što je jezik: samo forma izraza ili samo forma sadržaja ili oboje zajedno. U svojoj filološkoj opstojnosti samo je

forma izraza, u svojoj društvenoj i općenito kulturološkoj samo je forma sadržaja. Jedno drugim nije nužno determinirano.

Proglašujući ga klasičnim, Maretić taj jezik, hrvatski ili srpski, očito nema ambiciju kvalificirati samo filološki nego i društveno: osim središnjeg mjesta u filologiji, pokušava mu osigurati i povlašten položaj u hijerarhizaciji društvene komunikacije. Prva je kvalifikacija tog jezika, filološka, ne samo točna nego i vrlo precizna, znanstveno dalekosežna, i vremenski i prostorno, budućnosno kao i prošlosno, pokazujući da taj gramatički tip jezika, kojega se sada počinje nazivati hrvatski ili srpski, ne postoji tek od 19. ili možda čak 20. stoljeća, da to, drugim riječima, nije nikakav novi jezik, nego se, kao filološka činjenica javlja već mnogo ranije, npr. u prvoj hrvatskoj gramatici, Bartola Kašića, 1604, u kojoj se s filološkoga gledišta opisuje isti gramatički sustav, samo pod drukčijim, tada uvriježenim nazivom »ilirskoga« jezika.

Prigovora dakle Maretićevo poimanju lingvističkog statusa tog jezika, hrvatskoga ili srpskoga, i njegovu gramatičkom modeliranju, uglavnom nema, niti ih je ikad bilo, a nije ih ni moglo biti, jer je taj jezik, u svojoj čisto filološkoj opstojnosti, iz analogije prema latinskom kao gramatički oblikovanom jeziku uzoru, metodološki izveden znalački i korektno, kudikamo bolje i pouzdanije negoli je to učinio itko prije Maretića.

Druga je međutim kvalifikacija tog jezika, hrvatskoga ili srpskoga, kao posljedica njegove usporedbe s latinskim po načelu klasičnosti, kvalifikacija društvena, odnosno kulturološka, u najmanju ruku znanstveno problematična i diskutabilna. Stoga je prigovorâ Maretićevo poimanju sociokulturnoga statusa tog jezika bilo, i ima ih, i to s pravom.¹⁸ Prvo metodoloških, a onda, dakako, i činjeničnih.

Uspoređivati jezik s klasičnim, da bi mu se, otuda, pribavio društveni ugled i počeli pripisivati prerogativi semantički živoga suvremenog jezika, s filološkog je gledišta potpun metodološki promašaj. Dvosjeklost je metodološkog postupka u lingvističkoj odredbi suvremenih živih jezika iz poimanja klasičnih u tome što odredba jezika samo kao forme za semantički živ suvremeni jezik s jedne strane nipošto još nije dovoljna a s druge je neizbježna i nužna. Nijedan se semantički živ suvremeni jezik i ne može kao sustav odrediti drugačije nego iz klasičnoga, semantički mrtvog jezika, i to projekcijom semantički živoga suvremenoga na taj semantički mrtav klasični. Lingvistika dakle praktički stalno u jeziku opisuje samo ono što je u njemu ustaljeno, statično i mrtvo, tj. klasično, a suvremeno joj, semantički živo, neprestano izmiče. U tom smislu usporedba je svakog jezika s klasičnim zaista dvosjekli mač: s jedne je strane nužna i posve legitimna a s druge nije poželjna. Krije u sebi metodološku zamku za oba jezika, za oba može biti diskvalifikatorska i kompromitirajuća. Stoga s takvom usporedbom valja biti kritičan i krajnje oprezan.

¹⁸ Vrlo su argumentirano među ostalima svoje kritičke primjedbe o tome iznosili Antun Radić, Vatroslav Jagić i u nekoliko navrata Dalibor Brozović.

Do nesporazuma je tu dolazilo i dolazi zato što Maretić ne razlikuje filološki status jezika od njegova kulturološkog statusa, jezik kao lingvističku činjenicu od jezika kao činjenice društvene, jezikoslovnu od jezične. S praksom se tog nerazlikovanja nakon Maretića nastavilo nažalost sve do u naše dane. Za uvođenjem tog razlikovanja u opis jezika Maretić ne osjeća potrebu, pa ne posjeduje za nj ni teoretske pretpostavke ni metodološki instrumentarij kojim bi ga se moglo opisati. Oboje trpa pod jedno, te i jedno i drugo određuje u isti mah samo s jednoga gledišta, usko strukovnoga, i opisuje samo jednom metodom, filološko–gramatičkom, onom koja mu je tada, kao najudarnija, praktički bila jedina na raspolaganju. To Maretićevo spajanje dvaju statusa jezika i opisivanje obaju samo jednom metodom bitno je odredilo i njegovo pogrešno poimanje klasičnosti i suvremenosti jezika, mogućnost se razlikovanja klasičnoga od suvremenoga u takvom opisu nužno zatrla.

Kako se međutim dva statusa jezika, dva njegova identiteta, lingvistički i kulturološki, jezik kao jezikoslovna i jezik kao društvena činjenica, međusobno razlikuju, jednom se metodom u isti mah ne mogu odrediti i znanstveno opisati.¹⁹ Svaki se može odrediti i određuje se pa onda i opisuje samo njemu primjerenom metodom. Tako se npr. filološko–gramatičkom metodom jezik može odrediti samo kao lingvistička činjenica a ne i kao činjenica društvena, sa svim mogućim kulturološkim implikacijama na sredinu u kojoj se stvara i upotrebljava. Za takvo određivanje jezika Maretiću, kao uostalom i cijeloj onodobnoj filologiji, nedostaje čitava jedna znanstvena disciplina – sociolingvistika, koja se, kako znamo, uspostavlja i intenzivnije razvija tek u naše dane.

Klasičnost od suvremenosti svojom metodom Maretić ne razlikuje zbog toga što u jeziku kao jezikoslovnoj činjenici, predmetu gramatičkog opisa, kakvim ga on

¹⁹ Kulturološki se status jezika u gramatici ne opisuje niti može opisati izravno, gramatičkim pravilima i paradigmama. Taj se status pretpostavlja i pokazuje prvo izborom jezika koji se u gramatici opisuje i kodificira, a potom i izborom primjera koji ga prezentiraju. I tada se autentičan kulturološki status jezika određene sociokulturne sredine u gramatici može odzrcaliti samo pod uvjetom da se gramatika u primjerima oslobodi ideološkog balasta bilo koje provenijencije. Na gramatici je da opiše tvarnost jezika a ne njegovu ideološku utemeljenost. Da li Maretićeva Gramatika udovoljava navedenim zahtjevima? Prividno da, ali stvarno ne. U njoj je, prvo, problematičan, da ne kažemo duboko ideologiziran sam izbor jezika koji se gramatički normira, jednostranom orijentacijom na Karadžićeve i Daničićeve tekstove i na tekstove narodnih umotvorina, kao jedini uzorak dobroga i pravog jezika, i drugo, primjeri koji se navode vrlo su diskutabilnog dosega stanovite intelektualne razine jezičnog oblikovanja, da o njihovim estetskim vrijednostima i ne govorimo. U tako ideologiziranu shemu koja je zadana Maretićevom Gramatikom kao matricom, a ona se s vremenom čak i reducira, tj. još više shematizira, u kasnije su gramatike po potrebi s primjerima na jezično tržište ubacivane i različite ideologije, od starojugoslavenske unitarističke između dva rata do socijalističke, ravnopravnosti, obnove i izgradnje, u Brabec–Hraste–Živkovićevoj Gramatici. Tek su se u naše dane pojavile prve dezideologizirane gramatike, koje glede toga radikalno raskidaju s tradicijom, oslobađajući se pristranosti i anegdoticizma bilo koje vrste, u nastojanju da jezik prikažu u njegovoj sustavnosti, sa svim kulturološki relevantnim silnicama koje ga čine objektiviranom vrijednosnom tekovinom sredine koja ga upotrebljava. Po tome se osobito ističu *Gramatika hrvatskoga književnog jezika* skupine autora iz Zavoda za jezik u Zagrebu u izdanju Školske knjige i *Nacrt sintakse hrvatskoga književnog jezika* Radoslava Katičića.

jedino vidi, nema povijesnoga vremena, kojemu je podloga astronomsko, i koje je klasičnosti i suvremenosti jezika temeljna pretpostavka. U tako shvaćenu jeziku postoji samo jezično vrijeme, koje se, kako nas uči Katičić,²⁰ ogleda u promjenama i smjenjivanju strukturnih elemenata sustava, i to je onda prava, unutrašnja povijest jezika, koja se može proučavati i proučava se neovisno o jeziku povijesti, neovisno o njegovoj povijesno nezaobilaznoj društvenoj funkciji. U tradicionalnoj se filologiji, sve do strukturalizma, a u nas i do danas, prednost davala proučavanju baš te unutrašnje povijesti jezika, a tzv. se vanjska njegova povijest, izuzetno važna, neopravdano gotovo posve zanemarivala.

U jeziku kao društvenoj činjenici, mediju kulturološkog opstanka sredine koja se njime kao sredstvom komunikacije više nego služi, sadržano je i u nj se taloži povijesno vrijeme, koje je zapravo projekcija ljudski proživljenoga vremena pojedine sredine na fizikalno-matematički utvrđeno opće astronomsko vrijeme. Pokazatelji povijesnoga vremena u jeziku jezični su tekstovi i njihova semantika. Tekstom se jezik tvorno veže uz povijesno vrijeme, zauzimajući u njemu kulturološki sasvim određen položaj. Semantikom u tekstovima jezik je povijesno situiran kao neosporna društvena činjenica. Ta situiranost jezika na osi povijesnoga vremena čini ga ili klasičnim ili suvremenim.

Oba statusa jezika, filološki i društveni, jezik kao lingvističku i jezik kao kulturološku činjenicu, istom metodom Maretić ne opisuje zato što bi, hoteći nauditi komu ili komu učiniti uslugu, tako baš htio, jezične činjenice jedne razine ističući na račun druge, nego u prvom redu zato što, kao vrstan filolog, ostaje dokraja vjeran metodi kojom se služi, već tada doduše zakašnjelom i u znanosti prevladanoj, metodi mladogramatičarskoj, primjenjujući je u opisu jezika dosljedno i izvodeći iz nje na jezik sve formalnologički moguće konzekvencije. Ta pak metoda, u svojoj formaliziranosti, opijena slijepom silom jezičnih zakona, baratajući samo filološki konstruiranim jezičnim podacima, izvan povijesne uvjetovanosti i motivacije, filološki status jezika nikako ne razlikuje, niti to može, od njegova društvenog statusa, te oba, filološki i društveni, izjednačuje, i to tako da filološki utvrđenom statusu jezika, jeziku takve i takve gramatičke strukture, kvalifikaciju njegova društvenog statusa pridružuje uglavnom mehanički.

Za polovičan znanstveni uvid u jezik i njegovo jednostrano tumačenje nije dakle kriva ni sama metoda ni oni koji je upotrebljavaju, nego je, pa i za današnje nesporazume oko jezika u nas, kriva njezina objektivna nedovoljnost u tumačenju i reguliranju naših inače izuzetno složenih sociolingvističkih odnosa. Krivo je, dakako, i to što tu nedovoljnost metode ne shvaćamo i ne prihvaćamo, nažalost, još ni danas. Potrebno je stoga, s tim u svezi, prisjetiti se povijesnih okolnosti koje su objektivno pogodovale razvoju tako krajnje ortodoksnih i znanstveno neprihvatljivih stavova.

²⁰ Vidi o tome Radoslav Katičić, *Jezično vrijeme*, u *Jezikoslovnim ogledima*, Školska knjiga, Zagreb, 1971, 158–170.

Sve dok je na evropskoj civilizacijskoj sceni neosporna činjenica bio filološki dominantan latinski jezik, zadovoljavajući potrebe društveno relevantne komunikacije mnogih sociokulturnih sredina, potreba za znanstvenim određivanjem društvenog statusa ostalih jezika u tim sredinama, pored uglednoga društvenog statusa latinskoga, objektivno nije ni postojala. Visok društveni ugled latinskoga nijedan živi jezik ionako ne bi mogao nadmašiti. Nije, dakako, postojala potreba ni za posebnim znanstvenim utvrđivanjem društvenog statusa latinskoga, jer je taj status i bez toga bio više nego evidentan. Čemu još i znanstveno utvrđivati nešto što je, s jedne strane, tako očito, kao što je to društveni status latinskoga, odnosno, s druge, nešto čega praktički i nema, kao što je to društveni status ostalih jezika, kojih je filološka relevantnost u tom času minimalna ili nikakva. To su razlozi zbog kojih je važan društveni vid jezika u tradicionalnoj filologiji i teoretski i metodološki gotovo potpuno zanemaren.

U zamjenu za nedostatak znanstvenog interesa za taj vid jezika ustalio se – iz iskustva s latinskim, visok društveni ugled kojega se ne dovodi u pitanje – neke vrsti normativno–pragmatički model poimanja jezika, po kojemu je legitiman filološki status jeziku ujedno i legitimacija njegova društvenog statusa. Latinski, smatralo se, i jest društveno toliko ugledan samo zato što je, u prvom redu, filološki uzoran, tj. gramatički normiran jezik. Društveni mu status ovisi dakle o filološkom, njime je uvjetovan. Ako je društvenu uspješnost jezika i potrebno utvrđivati, nema za to, misli se, boljeg mjerila od njegove filološke uzoritosti. U normiranoj je, filološki uzoritoj strukturi jezika već sve sadržano. A kako je filološki status jezika na strukturalnoj razini nešto što je znanstveno nesporno, utvrđeno egzaktom lingvističkom metodom, posredno se, tom istom metodom, kao egzaktno utvrđiv, može, samo ako to želimo, znanstveno verificirati i društveni status jezika. Jedna je metoda, po tome, filološko–gramatička, dovoljno mjerodavna za utvrđivanje i filološko–strukturalnog i društveno–kulturološkog statusa jezika.

To međutim nije tako. Tradicionalna filologija tu upada u metodološku zamku, poseban slučaj s latinskim poopćujući u pravilo koje bi trebalo vrijediti za sve jezike. No jezik nije strukturiran samo kao statičan sustav znakova, semiotički, nego i kao dinamičan sustav značenja, semantički,²¹ nije samo zatvorena forma, kao rezultat svršenoga govornog akta, nego je i otvoren oblik, kao rezultat trajnoga jezičnog čina, nije samo veličina, u matematičkom smislu, nego i vrijednost, u smislu

21 Razlikovanje između semiotičkoga i semantičkoga statusa jezika u lingvistiku uvodi É. Benveniste na primjer analize temeljnih teoretskih postulata lingvistike F. de Saussurea. Sva je Saussureova lingvistika, prema Benvenisteu, u krajnjoj konzekvenciji lingvistika riječi, odnosno lingvistika znaka, zatvorene forme određene nužnošću odnosa oznake i označenog, a disciplina koja se bavi jezikom kao tako određenim, statičnim sustavom znakova zove se semiotika ili semiologija, za razliku od lingvistike rečenice odnosno diskurza, koju uvodi u razmatranje Benveniste, a ne bavi se jezikom kao znakom, sustavom znakova, nego kao otvorenom strukturom, od rečenice nadalje, i zove se semantika. Za razliku od jezičnih jedinica bilo koje razine, koje su znakovi, rečenica i diskurz u takvu tumačenju nisu znakovi. Kao ne–znakovi imaju u jeziku drugačiju opstojnost od one koju imaju jezične jedinice kao znakovi. Lingvistika znaka je statična a lingvistika diskurza dinamična. Vidi bilješku 12.

umjetničkom; i to dvoje nipošto ne valja poistovjetiti, pa izvoditi zaključak da je oboje moguće valjano opisati istom znanstvenom metodom, odnosno biti u uvjerenju da se opisom jednoga odmah posredno opisuje i drugo. U filološkoj se praksi to svodi na uvriježeno shvaćanje da se gramatičkim opisom strukturne razine jezika opisuje zapravo sav jezik, pa onda, dakako, i njegova društvena, kulturološka funkcija. S usko filološkoga gledišta, koje jezik tretira u njegovim apstraktnim odnosima, to može biti i u bitnom smislu riječi i jest tako. U tom smislu, izvan gramatičke strukture jezika i njezina obuhvatnoga lingvističkog opisa, jezika zaista i nema.

Jezik međutim nije cjelina samo u matematičkom smislu riječi — određena veličina s gramatičkom strukturom kao svojim fizikalnim ekvivalentom, da bi se mogao iscrpsti opisom samo te strukture, onog dijela koji podliježe kvantifikaciji, nego je jezik jednako cjelina i u semantičkom, kvalitativnom, značenjsko-vrijednosnom smislu. Ako je i sadržan u gramatičkoj strukturi jezika, lingvističkim se opisom samo te strukture uza svu obuhvatnost i preciznost taj smisao ne može utvrditi. Stoga, sa širega znanstvenoga gledišta, pretpostavka, izrečena ili skrovita, da se gramatičkim opisom samo strukturne razine jezika jeziku može utvrditi i njegov društveno relevantan kulturološki status, spada u red temeljnih metodoloških zabluda. Takvoj zabludi u gramatičkoj inauguraciji hrvatskoga ili srpskoga kao književnog jezika nije izbjegao ni Maretić.

Ako se do autentičnih i društveno relevantnih kulturoloških vrijednosti latinskoga i može doći samo posredstvom njegove gramatičke strukture, samo dakle filološkim putem, kao nečim nezaobilaznim što omogućuje pristup jeziku u tekstovima, to ne vrijedi, bar ne u jednakoj mjeri i ne s jednakim krajnjim ciljem, i za ostale jezike, pogotovo ne za semantički žive suvremene. Osim što se posredstvom normirane gramatičke strukture uče, ti se jezici u isti mah permanentno i stvaraju. Utvrđivanje društveno relevantnoga kulturološkog statusa tih jezika nije dakle uvjetovano preferiranjem njihove filološki određene gramatičke strukture, niti se samo posredstvom te strukture može identificirati, nego je određeno i značenjskom relevantnošću tekstova za pojedine sociokulturne sredine u kojima se ti jezici stvaraju i upotrebljavaju. Što je u jeziku, pa i iste gramatičke strukture, značenjski relevantno za jednu sociokulturnu sredinu, ne mora biti i za drugu. Svaka sredina prema svojim kulturološkim potrebama stvara svoj korpus značenjski relevantnih tekstova. Kakav će taj korpus biti, uvelike ovisi o aktualnoj konstelaciji društveno-političkih odnosa u pojedinoj sociokulturnoj sredini i bitno utječe na određivanje društvenog statusa jezika, neovisno o njegovu filološko-gramatičkom statusu.

Potreba za uspostavljanjem jeziku mjerodavnoga društvenog statusa gotovo se redovito javlja s političkim formiranjem nacija i društveno-pravnim konstituiranjem država. U novim povijesnim uvjetima, koji obično znače civilizacijski pomak određene sredine, samo lingvistički status jezika, da ga se razumije, nije više dovoljan. Jeziku se postavljaju kulturološki složeniji i društveno dalekosežniji ciljevi od pukoga svakodnevnog sporazumijevanja u borbi za opstanak. Jezik preuzima na sebe zadaću da poseban povijesni smisao određene sociokulturne

sredine koliko je moguće više projicira u opći, pokušavajući se od pojedinačnoga približiti univerzalnom.

U znanosti, koja je sva u metodi, nema veće greške od upotrebe pogrešne metode. Takve se redovito događaju onda kad se polazne pretpostavke u proučavanju ne ekspliciraju nego ostaju skrovite, pa otuda nejasan ostaje i sam cilj kojemu proučavanje smjera. U takvim okolnostima projekt je osuđen na promašaj. Dogodilo se to i Maretiću. Pod nazivom hrvatski ili srpski, izvan društvenog konteksta, on u hrvatskoj sociokulturnoj sredini jezik eksplicira samo kao lingvističku činjenicu, da bi ga nakon toga toj sredini implicirao kao kulturološku normu, koju ta sredina u takvu obliku, naravno, ne može prihvatiti. Takav postupak polazi od pogrešne pretpostavke da između lingvistički određenog jezika koji se nudi i kulturoloških potreba sredine nužno postoji uzajamno jednoznačan odnos.

Samo normativnim gramatičkim modeliranjem, a takvo u nas preteže i danas, takav se kulturološki status jezika ne može valjano odrediti, pa se, u nedostatku modela za njegovu odredbu, neopravdano i bez znanstvenog pokrića, izjednačuje s filološkim, koji je relevantan samo za određivanje položaja jezika u lingvističkoj klasifikaciji s drugim jezicima, a ne i za određivanje njegova kulturološkog značenja sredini koja se njime služi. Samo filološko-gramatička metoda, ma koliko bila ispravna i na razini svoga vremena, i s ma kolikim se znanstvenim dignitetom upotrebljavala, pri utvrđivanju društvenog statusa jezika pokazala se, za naše prilike, u najmanju ruku nedovoljnom. Kulturološki se status jezika u bitnom smislu riječi može odrediti samo njegovim ukupnim semantičkim modeliranjem,²² utvrđivanjem povijesno uvjetovanih značenjskih obilježja u tekstovima koji su za nj karakteristični, i stvaranjem novih tekstova.

Iz takvog modeliranja postaje vidljivo da filološko-gramatički jedan hrvatski ili srpski jezik u različitim sociokulturnim sredinama može imati i ima i različit kulturološki status. Po lingvističkim kriterijima, kao gramatički normiran, to je jedan jezik, a po društvenim kriterijima, po tekstovnom sastavu jezika, njegovu korpusu, po tome koliko su pridruženi mu tekstovi značenjski mjerodavni za pojedine sociokulturne sredine i hijerarhiju razina njihove kulturološke opstojnosti, hrvatski se ili srpski jezik člani bar na dva autonomna književna jezika, hrvatski i srpski.

Kako kulturološka komponenta, vidimo, za utvrđivanje književnog statusa jezika nije nipošto zanemariva, nego, uz gramatičku, koja se nužno pretpostavlja ali sama po sebi još nije dovoljna, baš presudna, za hrvatsku sociokulturnu sredinu kao društvena i kulturološka tekovina stvarno je književan pa i standardan hrvatski a ne i hrvatski ili srpski jezik. Hrvatski ili srpski književan i standardan može biti samo gramatički, kao filološki predmet, a ne i književnosno, kao izvoran medij književnoga pa i svekolikoga drugog jezičnog stvaranja. Hrvatskoj je sociokultur-

²² Bitnih koordinata i uočljivih silnica ukupnoga semantičkog modeliranja jezika ne može, dakako, biti samo u gramatici niti se samo iz nje one mogu otčitati. Gramatika međutim može uputiti na njih izborom značenjski relevantnih tekstova za određenu sociokulturnu sredinu.

noj sredini hrvatski ili srpski kulturološka činjenica samo na filološkom planu. Na društvenom kulturološka joj je činjenica hrvatski književni jezik, nastao činom kultiviranja jezika, njegovim permanentnim pretvaranjem od sredstva društvene komunikacije u medij civilizacijskog opstanka.

Utvrđivanje se usko filološkoga i širega društvenog statusa jezika istom filološko-gramatičkom metodom kao metodološka neprimjerenost ne vidi ondje gdje se filološki i društveni status jezika činjenično podudaraju, gdje se nizu filološki utvrđenih jezičnih činjenica jednoznačno pridružuje niz društveno utvrđenih kulturoloških činjenica, kakav je slučaj s većinom modernih evropskih jezika, kojih se i filološko-gramatički i društveno-kulturološki status jezika pokriva istim imenom za jezik, isključivo nacionalnim, kao npr. francuski, njemački, engleski itd., a vidi se, u slučaju poput našega, kao metodološka neprimjerenost, ondje gdje se filološki i društveni status jezika činjenično ne podudaraju, gdje je nesporan gramatički opis jezika u raskoraku s kulturološkim položajem njegovih tekstova, te se jeziku kao lingvističkoj činjenici, tom i tom, s tom i tom gramatičkom strukturom, mehanički pripisuje njegov društveni status i daje mu se ime onih etničkih subjekata na ovom prostoru koji se u tom času nacionalno i državno konstituiraju: hrvatski ili srpski. To je neprimjereno, mehanički i stoga neprihvatljiv naziv za društveni status jezika, sa svim kulturološkim implikacijama koje sobom podrazumijeva, s jedne strane, i zasada, u našim okolnostima, čini se, jedino moguć i prihvatljiv naziv jezika za njegov filološki status, po kojemu taj jezik u konstelaciji s ostalima figurira kao lingvistička činjenica, dijasistem.

Budući da se jezik uz određenu sociokulturnu sredinu s nacionalnim imenom ne veže primarno kao lingvistička činjenica nego u prvom redu kao činjenica kulturološka, ono što je implicirano u nacionalnom imenu jezika odnosi se više na sociokulturološku a manje na lingvističkostrukturnu stranu jezika. Uz strukturnu razinu jezika važna je dakle, ako ne i važnija, i njegova kulturološka razina, kao cilj kojemu se teži: da jezik prestane biti samo sredstvo sporazumijevanja i postane medij kulturološkog opstanka. Izvornom je govorniku, koji jezik svakodnevno upotrebljava i stvara, svakako manje stalo do filološkog statusa jezika, njegove znanstveno utvrđene strukture, a mnogo više do njegova društvenoga, kulturološkog statusa, što je i razumljivo, jer društveni status jezika posredno utječe i na status njegovih govornika, određuje im ovaj ili onaj politički položaj u određenoj društvenoj sredini.

Nijedan jezik ne uči se, u krajnjoj crti, zbog same njegove strukture, nego zbog kulture koja je u nju implicirana, zbog onoga što je — gramatikom obuhvaćeno — iza gramatike, iza jezika kao sustava znakova, što je u samom procesu nastajanja živih značenja, stvaranjem i percepcijom stvorenih tekstova. U Maretićevoj metodi gramatičke inauguracije i tekstovne prezentacije hrvatskoga ili srpskoga jezika o tome se ne vodi dovoljno računa: za hrvatsku se sociokulturnu sredinu aktualna potreba razlikovanja filološko-gramatičke od društveno-kulturološke razine jezika, s jedne strane, i njihova uzajamnog približavanja, s druge, uvelike zanemaruje.

Normiranje se filološko-gramatičke razine jezika prilagođuje aktualnim potrebama drugih sociokulturnih sredina.

U nazivu hrvatski ili srpski (hrvatskosrpski/srpskohrvatski) metodološki je pogrešno, pod istim imenom, od samog početka, poistovjećen lingvistički status jezika s njegovim društvenim statusom. Lingvistički je to jedan jezik, a društveno i kulturološki su najmanje dva. Osim kao filološka činjenica, taj jezik ne može i kulturološki biti hrvatski ili srpski, iz jednostavna razloga što se iza tih naziva nalaze društveno i kulturološki različiti tekstovi toga jezika, hrvatski, s jedne strane, i srpski, s druge, koji međusobno mogu komunicirati i komuniciraju, ali se, unatoč istoj gramatičkoj strukturi – kojom se maše kao neporecivim filološkim dokazom da je riječ o jednom jeziku – nipošto ne mogu uzajamno poistovjetiti, niti je uputno da se to čini. Društveno i kulturološki oni pripadaju dvama različitim jezicima: hrvatskom i srpskom, a samo lingvistički jednom, koji u nedostatku boljeg naziva zovemo hrvatskim ili srpskim, a jednako bi se mogao zvati i bilo kako drukčije. Iz navedenoga izlazi da hrvatski ili srpski jezik zaista ne može biti klasičan u pravom smislu riječi, jednako kao što ne može biti ni književan, odnosno da se klasičnost i književnost kao kulturološke sastavnice jezika ne mogu pridružiti onom kompleksu pa i aspektu jezika koji se u nas filološki podrazumijeva pod nazivom hrvatski ili srpski jezik.

Stjecajem objektivnih povijesnih okolnosti u srpskoj se sociokulturnoj sredini u 19. st. kao dominantan oblikuje model poimanja jezika, vukovski narodni, u kojemu je, zbog jake usmene tradicije, mitska organizacija vremena primarna. U jeziku s takvom organizacijom vremena, bez povijesne protežnosti, klasično se od suvremenoga ne razlikuje, nego se oboje izjednačuje u sjevremenom. Gubeci, s pozicije sjevremenosti, osjećaj za povijesno i bivajući prikraćen za nj, jezični model s mitskom organizacijom vremena često biva izuzetno agresivan u zaposjedanju sadašnjosti i prošlosti kakva drugog jezika, njegova povijesno legitimnoga kreativnog i kulturološkog prostora. Za mitski model jezika ta su područja strateški presudno važna: svoje puno značenje mitsko dobiva, zna se, samo onda ako se i povijesno potvrdi, aktualno u sadašnjosti, potencijalno u prošlosti.

S druge pak strane, u hrvatskoj se sociokulturnoj sredini, također stjecajem objektivnih povijesnih okolnosti, već vrlo rano kao dominantan oblikuje model poimanja jezika, umjetnički književni, u kojemu je, zbog jake pisane tradicije, primarna povijesna organizacija vremena, s razdobljima uz koja se nerazdvojno vežu sasvim određene stilizacije jezika u njegovim povijesno zasvjedočenim tekstovima. U takvom modelu poimanja jezika, kojemu je pisani oblik primaran, s projiciranom povijesnom organizacijom vremena u sebi, klasično se od suvremenoga razlikuje, moglo bi se čak reći, u lučenju staroga od novog, da se taj model i temelji na potrebi takva razlikovanja.

Oba navedena modela poimanja jezika, i onaj s mitskom i onaj s povijesnom organizacijom vremena, semantički su, značenjski, a ne strukturni, gramatički modeli poimanja jezika. I jednomu i drugomu primaran je jezik u svom globalnom društvenopolitičkom značenju, kao kulturološka a ne kao znanstvena, filološka

činjenica. No kako je u vrijeme artikuliranja tih modela, a i kasnije, u filologiji kao društveno relevantan na snazi gotovo isključivo gramatički model jezika, a o semantičkim se mogućnostima modeliranja u lingvistici tada još i ne sanja, premda se značenjska težištenja u jeziku itekako događaju, važno je, u našem slučaju, utvrditi moguće odnose između dvaju navedenih semantičkih modela poimanja jezika, s jedne strane, i filološki dominantnoga gramatičkog modela, s druge. Valja naime imati na umu da je i od same gramatike, objektivne — u oslobođenosti od svakoga konkretnog značenja i stvarnoga konteksta, važne za jezik kao povijesne poluge njegove znanstvene inauguracije, još važnije ono čemu ona služi, zašto se i za što u određenoj sredini njome jezik kodificira. Jedno je lingvistička, metajezična, a drugo — da prva ne bude sama sebi svrhom — društvena, kulturološka funkcija gramatike kao znanstvene discipline. Prva se odnosi na jezik a druga na skup izvanjezičnih situacija koje jezikom valja obuhvatiti. Stupanj gramatikalizacije jezika u tom je smislu proporcionalan kulturološkim potrebama sredine koja se njime služi: što su potrebe složenije i stupnjevi su gramatikalizacije jezika istančaniji.

Pitanje je dakle koji se semantički model poimanja jezika, onaj s mitskom ili onaj s povijesnom organizacijom vremena, kao društveni program određene sredine pridružio i mogao pridružiti gramatičkom modelu jezika kao svom znanstveno verificiranom instrumentu. Ili su se možda jednom gramatičkom modelu pridružila oba semantička? Ako nisu, koji je, od dvaju navedenih semantičkih modela, za što, zašto i na koji način, impliciran u Maretićevoj inauguraciji gramatičkog modela poimanja hrvatskoga ili srpskog jezika?

Odgovor je nedvosmislen: u Maretićevu gramatičkom modelu hrvatskoga ili srpskoga filološki je impliciran a zatim i kao prvorazredna društvena tekovina autoritarno nametnut semantički model poimanja jezika s mitskom organizacijom vremena. Odjenuvši se u znanstveno ruho, mitsko će u tom modelu, u sociološkoj projekciji, doskora postati utopijskim. Semantički model poimanja jezika s povijesnom organizacijom vremena iz Maretićeva je gramatičkog modeliranja izostavljen, ne nalazi u njemu svoga mjesta. Dva značenjski tako oprečna modela poimanja jezika, koji u suprotstavljenosti jedan drugoga praktički potiru, pa mogu jedino koegzistirati svaki za sebe, rekli bismo dva različita živa svjetotvorna procesa, nisu ni mogla stati u samo jedan gramatički sustav.²³ Kulturološki dva različita jezika, dva sasvim odjelito određena jezična korpusa, ne mogu u istu gramatiku. Jedan gramatički sustav nije ih mogao oba u se primiti, znanstveno verificirati i dalje sobom nositi kao posebnu društvenu vrijednost.

Gramatika je, Maretiću je to bilo jasno, mogla i morala postati instrument samo jednom semantičkom modelu poimanja jezika. U njezinim okvirima mogao

²³ Tu se lijepo pokazuje da gramatički sustav jezika nije nešto mehaničko u što se mogu trpati svakojaki sadržaji. Gramatički je sustav određena forma jezika koja je apstrahiranjem egzaktno utvrđena da bi odgovarala sasvim određenim, tim i tim a ne kojim drugim, sadržajima. Svaki jezik traži dakle svoju posebnu gramatiku, svoj odgovarajući metajezik, i ni za jedan nema mjesta u gramatici drugoga.

se, drugim riječima, smjestiti samo jedan jezik, a sve što u te okvire nije moglo ući, eksplicitno se i implicitno, ma koliko bilo kulturološki važno, smatralo jezično manje vrijednim i guralo na društvenu marginu. U navedenoj konstelaciji odnosâ oba semantička modela jezika prema jednom gramatičkom nisu mogla opstati. Jedan je od njih, što po metodološkoj nuždi a što pod utjecajem izvanjezičnih činilaca, morao otpasti. Sve su se okolnosti stekle da otpadne semantički model poimanja jezika s povijesnom organizacijom vremena, hrvatski, a opstane, i ostane, onaj drugi, model poimanja jezika s mitskom organizacijom vremena, srpski. Prvi se model utemeljuje u pisanim tekstovima a drugi u usmenoj predaji. Zašto se dogodilo baš tako a ne drukčije? Dvoji su tomu razlozi: prvo metodološki a zatim i politički. U inauguraciji tzv. novoga jezika prvi su ustupili mjesto drugima.

Budući da je gramatika dekontekstualizirani sustav pravila, po kojima se jezik uči – da bi ga se moglo upotrebljavati, neovisan o konkretnim jezičnim situacijama, u načelu bi trebalo biti svejedno koji će joj se semantički sustav pridružiti kao društvena vrijednost. To međutim ipak nije sasvim tako. S gledišta izvornog govornika i njegove upotrebe jezika odnos između gramatičkoga i semantičkog sustava nipošto nije mehanički, nego kreativan, pa u tom smislu nije i ne može biti svejedno koji se semantički sustav pridružuje kojemu gramatičkomu. Gramatički je sustav semantičkim kreativno determiniran, da bi se semantički gramatičkim do stanovite mjere mogao instrumentalizirati.

Maretić međutim gledište jednih govornika pretpostavlja gledištu drugih, pa polazeći od semantičkog sustava netom zapisane kanonizirane usmene predaje, gramatiku shvaća i suviše instrumentalno, po funkciji kakva joj je u latinskomu, da služi inauguraciji i učenju samo jednoga određenog tipa jezika. Unutar takva shvaćanja, po kojemu je gramatika, kad se ustanovi, primarnija od tekstova, s pridruživanjem su semantičkoga sustava jezika gramatičkomu moguće i manipulacije, pa i krivotvorine, moguća su, za račun formalne pravilnosti, prekrajanja, zapostavljanja, čak i odbacivanja čitavih dijelova korpusa. Jednu takvu krivotvorinu čini i Maretić. Pod zaštitnim znakom tehnički korektno izvedene visokoučene gramatičke forme, kao kulturološki jedino mjerodavne nudi sadržajno sasvim priproste i za hrvatsku sociokulturnu sredinu značenjski slabo nosive tekstove tzv. narodne provenijencije.

Maretić se, odgojen u hrvatskoj knjižarskoj tradiciji, kao filolog, u ulozu kodifikatora novoinauguriranoga hrvatskoga ili srpskog jezika, dakle i hrvatskoga i srpskoga, pod izuzetnim utjecajem Daničićevim i s nekritičkim divljenjem Vuku Karadžiću, našao, pišući gramatiku tog jezika, u nimalo zavidnom metodološkom procijepu između dvaju navedenih disparatnih jezičnih modela, srpskoga, s jedne strane, i hrvatskoga, s druge. Jednoga s mitskom, drugoga s povijesnom organizacijom vremena, jednoga s dominantnom usmenom, drugoga s dominantnom pisanom tradicijom, pokušavajući disparatnost tih modela pomiriti njihovim kompromisnim spajanjem u nekakav nov mitsko-povijesni model poimanja novoinauguriranoga hrvatskoga ili srpskoga jezika.

Da bi dva navedena nespojiva modela poimanja jezika sklopio u jedan, Maretić je, za posredovanje među njima, morao imati na raspolaganju i treći, po mogućnosti takav da bar na donekle zadovoljavajući način metodološki objedini prva dva. Za to mu je, kao manje-više već gotov i pouzdan model poimanja jezika, poslužio gramatički normiran i društveno ugledan latinski jezik. Maretić taj jezik ne uzima, međutim, u njegovoj povijesno relevantnoj sociokulturološkoj uvjetovanosti, nego ga, za tu priliku, kao metodološko sredstvo modeliranja, uvelike prilagođava potrebama svoje kodifikatorske doktrine u vezi s inauguracijom i normiranjem tog novog tzv. zajedničkoga književnog jezika.

Budući da poimanje hrvatskoga ili srpskoga izvodi iz poimanja latinskoga, Maretić je prisiljen model poimanja latinskoga kao klasičnog jezika konstruirati tako da mu najbolje posluži za što uspješniju gramatičku i društvenu inauguraciju hrvatskoga ili srpskoga. U tu svrhu latinski jezik od učenoga poimanja mora pretransformirati u pučko, pučkomu ga poimanju približiti i prilagoditi. A čini to tako da latinski oslobađa stvarnoga društvenog konteksta i klasičnost mu postulira suviše jednostrano, stavljajući mu u prvi plan njegovu znanstveno neutemeljenu idealizaciju. Ne poimlje ga kao jezik koji nakon povijesnog razdoblja svoje suverene suvremenosti stjecajem okolnosti u mnogim evropskim sociokulturnim sredinama postaje klasičan, suvremen na posredan način, nego ga doktrinarno poimlje kao idealizirani jezik uzor koji je u svojoj savršenosti, stegnut u gramatički ortodoksnu normu, izvan zbiljskoga prostora i vremena. Nerazlikovno u isti mah i klasičan i suvremen.

Jezik koji bi u isti mah bio jednako klasičan i suvremen, kakvim Maretić pretpostavlja latinski, a onda iz usporedbe s njim i hrvatski ili srpski, udaljen je od svake zbilje, sadašnje i prošle, o budućoj da i ne govorimo, od svakoga mogućeg ozbiljenja stvarnosti, i moguć samo u svemogućoj filološkoj bajci maretićevskog tipa, koja ne vodi računa o temeljnim metodološkim načelima utvrđivanja društveno relevantne kulturološke razine jezika u sasvim određenoj sociokulturnoj sredini.

Kulturološki se živ jezik od semantički živoga, klasični od suvremenoga, odnosno suvremenost klasičnoga i suvremenost suvremenoga u tako idealizatorskoj projekciji ni pojmovno ni metodološki ne razlikuje, pa ih se ne razlikuje ni pojavno, zamjenjuje ih se: živa prisutnost latinskoga u hrvatskoj sociokulturnoj sredini, koja je prisutnost kulturološki relevantna, shvaća se kao prisutnost semantički živoga suvremenog jezika, što, naravno, nikako ne može biti. Latinski više nije ni za jednu, pa ni za hrvatsku sociokulturnu sredinu semantički živ, ali je za mnoge, pa i za hrvatsku, još i danas, živ kulturološki. Semantički živ jezik, s jedne, i kulturološki živ, s druge strane, zauzimaju u komunikaciji stratigrafski sasvim različite položaje, pa su im i implikacije na komunikaciju i njezin krajnji ishod sasvim različite. Jedna je pozicija drugom nezamjenjiva, a Maretić čini baš tu metodološku pogrešku da ih, pojmovno ih ne razlikujući, zamjenjuje. Koristeći otvorenost hrvatske sociokulturne sredine latinskomu kao kulturološki živom jeziku i zamjenjujući ga sa semantički živim, Maretić njegovim posredovanjem u

tu sredinu uvodi i nameće joj i hrvatski ili srpski i kao suvremen i kao klasičan, u isti mah i kao semantički i kao kulturološki živ jezik.

Da bi u hrvatskoj sociokulturnoj sredini hrvatski ili srpski iz usporedbe s latinskim mogao eksplicitno inaugurirati kao klasičan jezik, Maretić se u poimanju klasičnosti latinskoga, model klasičnosti te sredine preuzimajući samo kao okvir, morao odmaknuti od postojećeg položaja tog jezika u toj sredini, oglušiti se o njegov realan sociokulturološki status i klasičnost mu postulirati u idealiziranoj projekciji – izvan bilo kojega stvarnoga društvenog konteksta. Brisanjem društveno uvjetovanih povijesnih razdjelnica u razvoju jezika razlika se između njegove sadašnjosti i prošlosti gubi, pa u takvu poimanju položaja jezika u vremenu klasično odjednom postaje suvremeno, suvremeno klasično, oboje se stapa u jedinstven, spekulativno svemoćan jezik, nemoć kojega se, u posvemašnjoj paralizi kreativnosti, pokazuje već na prvom koraku.

Nije riječ, dakako, o tome da Maretić ne bi bio upućen oko filološke odredbe latinskoga i njegova povijesno relevantnoga kulturološkog položaja u hrvatskoj sociokulturnoj sredini. Riječ je o tome da on latinski, htio ne htio, u ovakvoj svojoj filološkoj koncepciji mora idealizirati, taj mu je idealizirani model latinskoga, u kojemu se klasično od suvremenoga ne razlikuje, potreban, kako bi, u njegovim koordinatama, s jezikom iz tog modela, idealiziranim latinskim, u nekritičkom, lingvistički neutemeljenom romantičarskom zanosu za novi jezik, a to mu i jest cilj, mogao usporediti jednako tako idealizirani hrvatski ili srpski, dati mu epitete društvene uglednosti i kulturološke perspektivnosti, te time pod firmom narodnog jezika koji postaje književan gramatički kodificirati jezični mit, pretvorivši ga na taj način u znanstvenu utopiju koja će još zadugo na ovom prostoru zaludivati mnoge doktrinarne duhove raznih vrsta i orijentacija.

Idealizirani model klasičnosti latinskoga, u kojemu se klasično od suvremenoga ne razlikuje, Maretiću služi samo kao nužna poluga za inauguraciju hrvatskoga ili srpskoga kao klasičnog jezika, da bi se pomoću njega novootkriveno usmeno tradicijsko pučko, tada u modi, učinilo modernim i suvremeno prezentnim. Gramatičkom inauguracijom hrvatskoga ili srpskoga mitsko poimanje jezika dobiva svoju znanstveno verificiranu i društveno priznatu instrumentalizaciju.

Model u svemu savršenoga, gramatički mehaniziranoga i pojmovno idealiziranoga latinskog jezika Maretiću je potreban kao znanstvena garancija za oživljavanje semantički statičnoga i kulturološki mrtvoga hrvatskoga ili srpskog jezika. Tim modelom Maretić međutim taj jezik uspijeva inaugurirati samo kao filološku činjenicu, a ne i kao semantički živ suvremeni jezik, ne uspijeva ga dakle učiniti ni zbiljski suvremenim ni zbiljski klasičnim. Maretiću je dakle za inauguraciju hrvatskoga ili srpskoga, s epitetima koje mu pripisuje, potrebna aura klasičnosti, klasičnost kao znak posvećenosti privilegiranog položaja jezika, a ne klasičnost kao njegova povijesno uvjetovana kulturološka kvalifikacija.

Motivi i potrebe za uspostavljanjem odnosa prema tradiciji u hrvatskoj i srpskoj sociokulturnoj sredini nisu isti, niti je isti tip odnosa prema jeziku koji se otuda razvija, pa ga se ne može opisati ni istim modelom poimanja jezika, makar

i kompromisno sastavljenim od dvaju disparatnih, kakav je Maretićev jezikoslovni model.

U srpskoj sociokulturnoj sredini svoga vremena Karadžić nesmiljeno obračunava sa svim dotadašnjim i jezičnim i jezikoslovnim tradicijama te sredine. Sve povijesno relevantno briše za račun aktualiziranoga usmenoga narodnog. Za tu sredinu prava jezična povijest i počinje tek od Karadžića, njegova – u idealizatorskoj projekciji romantizma – pučkom sviješću mitski ustrojenog modela poimanja jezika, kao da prije njega ničega jezično vrijednog praktički nije ni bilo.

Golemo je povijesno značenje Karadžićeva reformatorskog pothvata u srpskoj sociokulturnoj sredini prvenstveno u tome što – pod geslom uvođenja narodnog jezika – uspijeva nacionalni jezični mit, u nedostatku jezične povijesti, koju uostalom i sam zatire, dovesti u položaj povijesno relevantne činjenice. Društveno značajnom jezičnom reformom mitski se strukturiran usmeni model poimanja jezika projicira u aktualnu povijesno relevantnu zbilju te sredine i time postaje njezinom trajnom tekovinom. Usmeno mitsko ulazi u pisano povijesno i biva ondje njegovom temeljnom suvremenom mjerom. Tako se s Karadžićem u srpskoj sociokulturnoj sredini dogodio obrat: od gramatičke inauguracije mitskog poimanja jezika počinje, s kulturološki relevantnim pisanim tekstovima, doduše relativno kasno, prava jezična povijest, a od povijesti se jezika, jezika kao filološke činjenice, predmeta znanstvenog proučavanja, da bi ga se usmenom pučkom što više približilo, u nadoknadu za okašnjelost, stvara jezični mit.

U srpskoj sociokulturnoj sredini riječ je dakle o srazu povijesnoga s mitskim i njihovu aktualnom smjenjivanju, pri čemu se dotadašnje povijesno, tada odbačeno, pretvara u mitsko, a mitsko, prihvaćeno, u povijesno. Mitsko se gramatičkom kodifikacijom instrumentalizira, a povijesno se, kodificirano, semantičkim mitologiziranjem – ne realiziravši se – idealizira. Mitologizacijom povijesnoga u suvremenosti Karadžić srpskom jeziku izmiče povijesno zrcalo u kojemu bi se taj jezik mogao ogledati, te mu time izmiče i mogućnost klasičnog utemeljivanja. U takvom modeliranju jezika nema mjesta ni pravom klasičnom ni pravom suvremenom. Za njihovo uspostavljanje ne postoje ni povijesne ni metodološke pretpostavke.

Za srpsku sociokulturnu sredinu inauguracijom novog jezika, narodnoga srpskoga, počinje u isti mah i njegova klasičnost i njegova suvremenost. I to zato što je na djelu poimanje klasičnosti i suvremenosti izvedeno iz pučko-mitskog modela poimanja jezika, u kojemu je za klasičnost prošlost zatrta, pretvorena u negdašnjost, a za suvremenost sadašnjost još neutrta, pretvorena u svagdašnjost. Otuda netom zapisano postaje u Maretićevoj koncepciji novoinauguriranoga hrvatskoga ili srpskog jezika u isti mah i klasično i suvremeno,²⁴ čime se remete u hrvatskoj sociokulturnoj sredini već ustaljeni filološki kriteriji za razlikovanje klasičnoga od

²⁴ Zato nam u studiju jezika na fakultetu i jesu mogli služiti primjeri iz narodnih umotvorina za ilustraciju suvremenoga hrvatskoga književnog jezika, zato što se klasično od suvremenoga, prošlo od sadašnjega, u toj tradicionalnoj koncepciji jezika metodološki ne razlikuje. Otuda i moj stalan osjećaj urbanijega jezika koji sam donio sa sobom sa sela od onoga koji sam učio i proučavao na fakultetu na Katedri za suvremeni jezik, a očekivalo bi se upravo obratno.

- suvremenog u jeziku. Pučkim se modelom poimanja jezika, koji pisanu tradiciju, ako je i ima, briše i pretvara sve u usmenu predaju, drugom jeziku uzurpira pravo na njegovu stvarnu klasičnost i suvremenost, te dvije plodovite jezične biljke, koje se mogu zametnuti i uzrasti jedino u povijesno strukturiranom vremenu.

U hrvatskoj sociokulturnoj sredini toga vremena jezikoslovna je situacija sasvim drukčija. Nema tako žestoke smjene modela poimanja jezika ni filološke isključivosti toga tipa, raskid s tradicijom nije tako radikaln. Za radikalizam nema doduše ni razloga. Ilirska i postilirska reformatorska gesta ne polaze od narodnoga usmenoga kao uzora, nego se oslanjaju na umjetničko pisano unutar vlastite književnojezične baštine, koja, donedavna živa, tim činom toj sredini postaje klasična. Povijesno prošlo tu se ne zatire i ne transformira u sadašnje mitsko, nego se, iz opreke prema suvremenom koje se u tom trenutku stvara u povijesno sadašnjem, samo smjenjuje s tim suvremenim. U hrvatskoj sociokulturnoj sredini klasičnost se i suvremenost u vremenski prijelomnoj točki samo dakle međusobno smjenjuju, u opreci se jedno od drugog udaljujući na istoj crti povijesnoga jezičnog razvoja. Klasičnost je hrvatskoga jezika povijesno utemeljena, prošlosno u pisanim tekstovima, koji su raspoređeni na osi astronomskoga vremena, i sadašnjosno, u kulturološki živom odnosu prema njima. Ne dakle mitski, u vremenski i vrijednosno neraščlanjenoj usmenoj tradiciji, koja osim vlastitog jezika druge jedva da i poznaje.

U hrvatskoj sociokulturnoj sredini, nakon postilirskog razdoblja jezikoslovnih nedoumica i grčevitih raspri, bez čvrstoga, u tom času, ishodišta, i pravoga ishoda, dio hrvatske učene javnosti u obračunu s vlastitom tradicijom obračunava, dakako, i sa samom klasičnošću u njoj, odnosno s njezinim poimanjem klasičnosti. Taj dio hrvatske učene javnosti, s klasičarem Maretićem na čelu, pod pojmom klasičnosti hrvatskoj sociokulturnoj sredini propisuje i nameće uzore drugačije od dotadašnjih: s jedne strane idealizirani učeni latinski, s druge mitologizirani pučki »srpski«. Spajanjem se tih dvaju modela poimanja jezika toj sredini kao klasičan nudi zatim hrvatski ili srpski književni jezik, posredstvom kojega se aktualizirano narodno i usmeno instalira u zamjenu za dotadašnje umjetničko, učeno i pisano. Umjesto da postojeći i već ustaljen vrijednosni sustav jezika s kulturološkoga gledišta sankcionira kao klasičan, Maretić hrvatskoj sociokulturnoj sredini, pod etiketom klasičnosti, koju, paradoksalno, pripisuje novoinauguriranom hrvatskom ili srpskom, da se Turci ne dosjete, nudi stubokom drukčiji vrijednosni sustav. Umjesto povijesno već zasvjedočenoga sociokulturološkog sustava, koji je vrijedio dotada, na društvenu scenu stupa mitsko-utopijski utemeljen filološki sustav, koji se, otada do danas, uglavnom političkim sredstvima pokušava nametnuti kao jedino ispravan.

Tom se gestom, bez kritičke svijesti, po diktatu metode i političkih zahtjeva vremena, pod svaku cijenu pokušava stubokom promijeniti odnos prema vlastitoj pisanoj tradiciji. Taj se odnos mehanički objektivira, pa otuda nužno postaje negatorski. Svaki kreativni čin u toj tradiciji gubi time status kulturološke činjenice. Cilj je jasan, a tako je — bez povijesne odgovornosti — i lakše: s osloncem na

usmenu, mitski strukturiranu davninu, netom zapisanu i pred nama sada prezentnu, prigoda je, za račun utopije, zaniijekati, pa i uništiti, i stvarnu vlastitu prošlost. Najefikasnije će se to učiniti tako da se zatre svaki trag o njoj, zaniječu njezini povijesno relevantni tekstovi, a Maretić za hrvatsku sociokulturnu sredinu u svojoj gramatici baš to i čini.

Metodološku zapreku da oba konkurentna semantička modela poimanja jezika, usmeni i pisani, mitski i povijesni, kao društveno relevantne jezične činjenice u dvjema sociokulturnim sredinama, srpskoj i hrvatskoj, u isti mah pridruži jednom gramatičkom modelu jezika, Maretić razrješava tako da iz gramatičkog modeliranja semantički model poimanja jezika s povijesnom organizacijom vremena izostavlja. Da bi »spasio« model, žrtvuje jezik: kao primjeri za ilustraciju pravila u gramatiku nisu uvršteni hrvatski književno relevantni pisani tekstovi.

Smisao gramatičkog modeliranja jezika nije u tome da mu se pravila ilustriraju jezičnim primjerima, kako bi se onda jezik po njima mogao učiti, nego je smisao gramatičkog modeliranja u tome da lingvistički inauguriira književno modeliran jezik, da, makar i posredno, usustavljajući primjere, uputi na samo njegovo tvoračko načelo, kojega je književno stvaranje tek jedan dio. Gramatičko je dakle u funkciji književnoga, općenito — kreativnoga, a ne obratno. Ne piše se, kako Maretić misli, gramatika zbog toga da pisci, gramatički korektno, po uzoru na nju pišu — jadne li takve književnosti — nego zbog toga da se sve književno normativno u jeziku njome i lingvistički normira, sve što su pisci napisali, pišu i što će napisati.

Krajnja je, prema tome, i najvažnija svrha svake gramatičke kodifikacije jezika inauguriranje njegove značenjski višestruko univerzalne književne funkcije. Maretić međutim svojom gramatičkom kodifikacijom hrvatskoga ili srpskoga ne postiže tu svrhu: gramatički kodificiran hrvatski ili srpski jezik nije u isti mah i književno standardiziran jezik. Jednom se gramatičkom kodifikacijom jezika nisu mogle inaugurirati dvije postojeće različite književne standardizacije. Književna je svrha gramatičke kodifikacije u Maretića stoga metodološki zaobiđena i naknadno mu pridružena samo po mehaničkom kriteriju, višestruko jednostranim izborom tekstova, svedenih uglavnom samo na tzv. narodne umotvorine i Karadžićeve i Daničićeve spise. Kad se u modeliranju jezika gramatičko odvoji od svoje primarne povijesne funkcije lingvističkog inauguriranja književnoga, nužno počinje, posredstvom usmenoga na koje se oslanja, korespondirati s mitskim koje se na znanstvenom planu transformira u utopijsko. Nije se zato čuditi što se tom gramatikom i inauguriira književni jezik, hrvatski ili srpski, koji čak ni u času svoje inauguracije nigdje zbiljski ne postoji i ne funkcionira. Na njemu nije napisano nijedno književno djelo.

Maretićeva gramatika nije dakle gramatika pisanoga književnog jezika nego gramatika usmenoga, govornog, netom zapisanoga »narodnog« jezika — napametna gramatika, unatoč inzistiranju na potvrđenosti gramatičkih pravila jezičnom građom. Takav se jezik ne normira niti može normirati nego služi samo kao ilustracija već unaprijed određene gramatičke norme. Dekontekstualizirani sustav gramatičkih pravila ilustrira se iz teksta izlučenim, dekontekstualiziranim primje-

rima jezika. Funkcija je jezika pritom tek demonstrativna, da pokaže »svoju« gramatiku, a nije kreativna, da »svoju« gramatiku stvara. Na taj način i gramatici pučki organiziranoga jezika, s mitskom organizacijom vremena kao dominantnom, s jedne strane, i jezičnoj organizaciji gramatike usmenoga, netom zapisanoga narodnog govora, s druge, izmiče kreativna demenzija, i u idealizaciji, koja je tek drugo lice slijepe pragmatizacije, ostaje samo ilustrativna: gramatika ilustrira jezik, jezik gramatiku. U prvoj se, gramatičkoj organizaciji jezika, do maksimalne jednoznačnosti nužno idealiziraju pojmovi, a u drugoj se, jezičnoj organizaciji zbilje, idealiziraju predmeti, likovi i pojave. Paralelno u jeziku teku, korespondirajući međusobno, dvije kanonizacije: jedna na gramatičkom, druga na semantičkom planu.

Idealizacija, dakako, nastaje kao posljedica nemogućnosti realizacije. Jezik se ne realizira ni kao padež, subjekt, predikat i sl., dakle kao sustav gramatičkih kategorija, s jedne strane, niti kao plug, motika, Kraljević Marko, Musa Kesedžija, uskoci, hajduci, vile, i tsl., dakle kao tradicijski i ideološki već instrumentaliziran mitologijski sustav, s druge, nego se realizira kao niz umjetnički oblikovanih i književno relevantnih tekstova koji, makar posredno, utječu na razvoj povijesno utemeljene društvene svijesti.

U tom kontekstu pučko se mitsko poimanje jezika lako instrumentalizira učenim gramatičkim, što se u našem slučaju i dogodilo, a s druge se strane učeno gramatičko u pučkoj svijesti kao pojam lako mitologizira. Sredstvo se zamjenjuje ciljem: od gramatike se stvara mit, mitsko božanstvo jezika, ptica Phoenyx, iz koje se, posredstvom govora, zapretan, kao vatra iz pepela, jezik svaki put ponovo rađa, generira, pa otuda i uvriježen pojam o gramatici, gramatičkoj strukturi, kao genetskom odnosno generirajućem ishodištu jezika. A ona nije drugo do samo jedan od modela njegova opisa.

Gramatičko je strukturiranje jezika pogodan instrument njegovu mitskom poimanju zato što su i jedno i drugo oslobođeni povijesnoga vremena, događaju se izvan njega, pa među njima postoji mogućnost korespondencije. To je jedan od glavnih metodoloških razloga zbog kojih Maretić svojom gramatikom instrumentalizira mitsko a ne povijesno poimanje jezika. Instrument povijesnom poimanju jezika nije gramatika, ona je samo poluga njegovoj povijesnoj inauguraciji u vremenu, nego su instrument povijesnom poimanju jezika tekstovi, raspoređeni na osi povijesnoga vremena, njihovo filološko tumačenje, u koje, dakako, posredno onda spada i gramatički opis. A u izboru tekstova i njihovoj gramatičkoj interpretaciji Maretić postupa jednostrano i time hrvatsku jezičnu zbilju uvelike falsificira.

To *ad hoc* ubacivanje pučki utemeljenog mitskog i pseudoznanstveno utemeljenog idealizatorskog modela poimanja jezika u koncepciju razvoja književnog jezika po znanstveno utemeljenom povijesnom modelu za hrvatsku je sociokulturnu sredinu i njezinu filologiju neprihvatljivo. Stupanjem na snagu, po službenoj liniji, modela poimanja jezika s mitskom organizacijom vremena, u toj sredini prestaje važiti kao klasično sve ono što je ta sredina dotada u pisanoj formi jezično oblikovala, sva njezina tzv. starija književnost i njezin jezik, a suvremeno se

relevantnim ne smatra ono što se u tom času umjetnički jezično oblikuje i što će, u vremenskoj perspektivi, toj sredini doskora također postati klasično, npr. A.G. Matoš, čije Iverje izlazi iste godine kad i Maretićeva Gramatika.

Novi je model jezika, Maretićev, kompromisan i proturječan, s metodološkoga gledišta hibridna tvorevina a s empirijskoga povijesna krivotvorina. Hoteći zadovoljiti obje strane, hrvatsku i srpsku, taj model ne zadovoljava nijednu, ni srpsku ni hrvatsku, pa ga u potpunosti ne prihvaća ni jedna ni druga.²⁵ I srpska i hrvatska strana prihvaćaju u tom modelu samo ono što mogu verificirati kao dio vlastite tradicije: Srbi tekstove narodne usmene provenijencije, a Hrvati gramatičku kodifikaciju jezika, jezik kao neospornu filološku činjenicu.

Hrvatska se sredina u Maretiću, njegovu gramatičkom opisu jezika, s pravom, dakako, ne odriče svoje učene jezikoslovne tradicije, u kontinuitetu od Bartola Kašića pa nadalje, a srpska se, i opet s pravom, ne može odreći svoje usmene folklorne tradicije, koju Maretić gramatički kodificira i time formalno (ali ne i stvarno) podiže na rang višestruko funkcionalnoga književnog jezika. Svojom filološkom orijentacijom Maretić je spoj učenoga, u metodi, i pučkoga, u izboru tekstova što ih uzima kao primjere jezika koji opisuje. To je, u neku ruku, zaista učenje za neuke.

U tom učenju srpska sociokulturna sredina i njezina filologija ne vide, ne mogu ili ne žele vidjeti i ne prihvaćaju primarno znanstveni status jezika u gramatici, jezik samo kao filološku činjenicu, nego uporno ostaju na pučkoj razini poimanja jezika, na kojoj se jezik u krajnjoj crti shvaća uvijek samo kao jedan jezik, u ovom slučaju kao jedinstveni narodni srpski, utemeljen na usmenoj predaji, odnosno kao *naš*: moj koji je ujedno i tvoj. Pučka svijest i zna uvijek samo za jedan jezik, samo joj je jedan, njezin, onaj pravi, a svi ostali su, ako ih se i zapaža, s toga gledišta zapravo pogrešni, i treba ih, po svome, ili ispravljati ili potpuno odbaciti. U takvu shvaćanju jezika bitne razlike između narodnoga i književnog zapravo i nema. Književni je samo gramatički kodificiran narodni. Zabluda je međutim vjerovati da jezik od narodnoga postaje književan samo gramatičkom kodifikacijom, i da mu

25 Kritičke primjedbe na Maretićevo gramatičko modeliranje književnoga jezika s hrvatske su strane izrečene odmah nakon izlaska Gramatike (Antun Radić, Vatroslav Jagić), a odnosile su se uglavnom na Maretićev jednostrani pristup korpusu pri izboru tekstova za Gramatiku, u kojemu su tekstovi hrvatske književnosti gotovo potpuno zapostavljeni. I sa srpske se strane, doduše mnogo kasnije, Maretiću odriče kvalificiranost u normiranju srpskoga književnog jezika. Uvjerljivo i argumentirano čini to srpski leksikograf Svetomir Ristić, jedan od autora Rečnika srpsko-hrvatskog i nemačkog jezika (Beograd, 1928), u iscrpnom polemičkom odgovoru na Maretićev negativan prikaz tog rječnika. V. Srpskohrvatski i nemački jezik pred Jugoslavenskom akademijom znanosti i umjetnosti, izdanje Knjižarnice Rajkovića i Đukovića, Beograd, 1930, 1–55. Višekratno na primjerima i izrijeком ukazujući na Maretićevo nepoznavanje srpskoga jezika, na različitim razinama, od leksičke i značenjske preko akcenatske do frazeološke, čime posredno upućuje i na razlike između hrvatskoga i srpskoga, Ristić nakraju zaključuje: »G. Maretiću nedostaje *razumevanje* srpskoga jezika, jer mu nedostaje *osećanje* za srpski jezik« (str. 45, podvl. Ristićevo). A mi bismo na osnovi rečenoga mogli izvesti zaključak: Maretić ne normira i ne kodificira ni hrvatski ni srpski književni jezik, nego, kako to ispravno veli već A. Radić, jedino jezik Karadžićevih i Daničićevih spisa.

književni status ne određuju i drugi parametri, na prvom mjestu književno oblikovani tekstovi, u standardizaciji kreativno dosegnuti ne samo gramatički nego i književnosno, semantički, po značenjski relevantnom vrijednosnom sustavu jezika.

Hrvatska pak sociokulturna sredina ne prihvaća Maretićev jednostrani izbor tekstova za gramatiku, jer oni nisu dio njezine pisane tradicije, bar ne njegova dominantnog toka. Ne prihvaćajući Maretićev izbor tekstova za gramatiku kao kulturološki mjerodavan, hrvatska sociokulturna sredina time na stanovit način zauzima kritički stav i prema dijelu vlastite folklorne tradicije, određuje joj mjesto u ukupnosti svoga kulturološkog obzora. Folklorno u toj tradiciji prvenstveno i ima značenje folklorističko-kulturološke činjenice a ne kreativnoga kulturnog čina. Živo je semiotički, samo kao znak, odnosno predmet prezentacije i proučavanja, mitski i znanstveno, a ne i semantički, kao čin kojim se bitno označuje suvremenost.

U hrvatskoj filologiji s Maretićem se jedan kontinuitet jezika, filološki, dorodom Kašićeva gramatičkog sustava »ilirskog« jezika, nastavlja, a drugi se, kulturološki, izostavljanjem mjerodavnih hrvatskih tekstova, prekida.

I jedna i druga sociokulturna sredina sa svojim filologijama do određene su mjere u pravu. Srpska naime taj jezik poimlje kao stvaran, konkretan, kroz svoje tekstove koji su u gramatici, u tim je tekstovima za tu sredinu taj jezik otvoren, postao tvaran, a hrvatska ga kroz gramatički sustav, koji je dio njezine filološke tradicije, bez prisutnosti vlastitih tekstova kao dijela pisane baštine, nužno poimlje kao apstraktan sustav. Jednoj su sredini, srpskoj, u toj gramatici pojam jezika netom zapisani tekstovi usmene predaje, a drugoj, hrvatskoj, prema latinskomu izveden gramatički sustav. Svaka pak sredina svoje primarno poimanje jezika i pravo na nj dokazuju suprotnom argumentacijom: hrvatska svojim povijesno utemeljenim pisanim tekstovima, kojih, da stvar bude gora, u Maretićevoj gramatici baš nema, a srpska gramatičkim sustavom toga jezika, koji nema u svojoj filološkoj tradiciji, bar ne na takav način ekspliciran. Tom gramatikom hrvatskoj se sociokulturnoj sredini uskraćuje ono što faktički već ima, njezini legitimni tekstovi, a srpskoj se daje ono što još nema, učeno ekspliciran gramatički sustav jezika.

Tako promatrani, razlozi i jedne i druge strane čine se opravdanima. I baš zbog toga što su i jedni i drugi u pravu, ali samo djelomice, svaki svojim udjelom u inauguraciji novoga jezika, jedni gramatičkim sustavom a drugi tekstovima, baš zbog toga oko poimanja tog jezika i njegova društvenog statusa, a onda s tim u svezi i oko pitanja radi li se o jednom ili o više jezika, nastaju i do dana današnjega traju brojni nesporazumi. Ti se nesporazumi mogu otkloniti, samo ako se, uz malo dobre volje, znanstveno i objektivno utvrdi tko je u čemu oko tog jezika u pravu, a u kojim pravima je, opet, uskraćen, kako bi se, na osnovi takvih spoznaja, u različito tumačen postojeći model poimanja jezika mogle unijeti nužne korekcije.

Budući da za onodobne suvremene hrvatske tekstove u Maretićevoj gramatici nije bilo mjesta, ona, očito, shvaćena suviše mehanički i jednostrano, predstavlja lingvistički model jezika koji je metodološki nedovoljan za prihvatljivo tumačenje

povijesno relevantnih jezičnih činjenica. Hrvatska se sociokulturna sredina, sa svojim povijesno utemeljenim modelom jezika, koji se oslanja na njezine kulturološki relevantne pisane tekstove, tako našla u škarama dvaju utopijsko-mitski utemeljenih modela kojima Maretić operira. To je, izvan zbiljskoga povijesnog konteksta, idealizirano shvaćanje latinskoga kao klasičnog jezika, s jedne strane, i iz pučkoga izvedeno mitsko poimanje srpskoga vukovskoga narodnog jezika koji treba podići na znanstveni pijedestal i dati mu društveni ugled, s druge strane.

Između ta dva tipa lingvističkog modeliranja, koji, u toj verziji, povijesno utemeljenu hrvatsku jezičnu situaciju toga vremena uopće ne dotiču, hrvatski se jezik jednostavno izgubio, nije se uklapao u koordinate nijednoga od tih modela, nijednim od njih nije mogao biti valjano opisan. Dva su jezična mita, dva mitsko-utopijska modela jezika, klasičnoga latinskoga i pučkoga srpskoga, u Maretićevoj projekciji novoinauguriranoga hrvatskoga ili srpskoga progutala povijesno zasvjedočenu hrvatsku jezičnu zbilju, hrvatski jezik u svekolikoj njegovoj raznolikosti. Spajajući, u svom bajkovitom, pseudoznanstvenom, metodološki nečistom modelu, idealizaciju latinskoga i mitologizaciju srpskoga, Maretić hrvatski ili srpski projicira kao znanstvenu utopiju. Jezično zbiljsko u hrvatskoj sociokulturnoj sredini, živa upotreba jezika u pojedinim tipovima diskurza, događa se izvan filološkog obzora navedenog modela, nije njime obuhvaćena i registrirana.

Prihvatimo li, po Maretiću, da je hrvatski ili srpski klasičan, onda tu može biti riječ samo o posebnom, posredovanom tipu klasičnosti, koji se može odnositi samo na gramatičku strukturu toga jezika, a izveden je analogijom iz posredovane klasičnosti gramatičke strukture latinskoga, za koju se u filologiji uvriježilo gledište da joj je klasičnost imanentna, što je, dakako, filološka zabluda s dalekosežno negativnim društvenim posljedicama. Klasičnost izvedenu iz posredovane klasičnosti, bez semantičkoga i kulturološkog pokrića za klasičnost, okvalificirali smo kao pseudoklasičnost. Hrvatski ili srpski nije dakle i ne može biti klasičan nego može biti i jest samo pseudoklasičan jezik.

U hrvatskoj sociokulturnoj sredini taj jezik ispunjava naime samo jedan uvjet za klasičnost, onaj prvi, formalni, po kojemu je toj sredini klasičan tek nominalno, samo kao filološka činjenica, na način po kojemu klasičnost latinskoga za hrvatsku sociokulturnu sredinu nije primarna, a ne i stvarno, svojim povijesno uvjetovanim društvenim, kulturološkim statusom, na način po kojemu klasičnost latinskoga za hrvatsku sociokulturnu sredinu jest primaran. Taj se uvjet, za formalnu klasičnost, ogleda u okolnosti da je hrvatski ili srpski, poput latinskoga, bez izvornih govornika, samo kao filološka činjenica, tek svojom gramatičkom prezentnošću, za hrvatsku sociokulturnu sredinu semantički mrtav, nije dionik njezine semantički žive suvremenosti. Hrvatski ili srpski jezik, ono što se, kao filološki predmet, hrvatskim ili srpskim zove, i ima samo svoju gramatičko-leksičku opstojnost, a svoje semantičke opstojnosti, one koja se stvara u dodiru jezika s izvanjezičnim situacijama — nema.

Tu je Maretićeva usporedba tog jezika s klasičnim latinskim, pogodivši, mimo namjeru, samu bit filološke opstojnosti hrvatskoga ili srpskoga, vrlo precizna.

Sasvim formalno to dakle jest klasičan jezik — a kakav bi drugo, minuo, i mogao biti? — ali stvarno, u pravom smislu riječi, nije klasičan, kao što latinski, i formalno i stvarno, i kao struktura i kao kultura, jest, pa hrvatskomu ili srpskomu od klasičnosti ostaje samo forma, a nedostaje mu pravi klasični smisao.

Jezik narodnih umotvorina, kao ilustracija hrvatskoga ili srpskoga, upravo je primjer semantički kanoniziranoga i kulturološki neproduktivnog jezika, koji je već u času znanstvene obznane, kad ga se proglašava književno suvremenim, u bitnom smislu riječi semantički potrošen, i stoga s kreativnoga gledišta u negativnom smislu krajnje instrumentaliziran. Idealizacijom okrenut mitologiziranoj prošlosti, kao projekt za suvremenost potpuno jalov i neprihvatljiv. Pritom, dakako, taj jezik na semantičkom planu ni u jednom času ne smijemo poistovjetiti ni s ondašnjim ni s današnjim suvremenim ni hrvatskim ni srpskim književnim jezikom.

Onaj drugi, stvarni uvjet za klasičnost, da je, osim što je semantički mrtav, određenij sredini i kulturološki živ, a to može biti samo svojim povijesno relevantnim tekstovima, hrvatski ili srpski za hrvatsku sociokulturnu sredinu ne ispunjava, jer tekstovi koji se kao ilustracija tog jezika nude, za hrvatsku sociokulturnu sredinu nisu kulturološki relevantni.

Toj se sredini za prepoznavanje jezične vlastitosti nudi sada neko drugo zrcalo, u kojemu se ona više ne prepoznaje. Lom za tu sredinu nije, prema tome, bila toliko Gajeva odluka da se i u kajkavskoj Hrvatskoj u književnosti s kajkavštine prijeđe na štokavštinu, jer je tom odlukom implicirana već postojeća orijentacija na hrvatsku pisanu dubrovačku književnost i njezine jezično značajne odjeke u Bosni i Slavoniji, koliko je lom bila Maretićeva odluka da se kao jedini i nepovrediv uzorak novoštokavskoga književnog jezika uzmu gotovo isključivo narodne umotvorine i Karadžićevi i Daničićevi spisi, i da se sve to bez ikakve rezerve shvati i prihvati kao jezično jedino vjerodostojna i autohtona baština, koju valja, malne vjernički predano, slijediti i nasljedovati.

Kulturološki se dakle u tom času u hrvatskoj sociokulturnoj sredini na filološkom planu pod etiketom zajedničkog jezika, hrvatskoga ili srpskoga, pisano smjenjuje usmenim, umjetničko pučkim, povijesno mitskim, i zbog toga za tu sredinu, kojoj su pisani tekstovi neodvojiv dio vlastita kulturološkog bića, nastaje lom u kontinuitetu poimanja vrijednosnog identiteta njezina jezika. Usmjeravanje prema netom zapisanom usmenom kao jedino mjerodavnom, nakon bogate pisane tradicije i suvremene prakse, za hrvatsku sociokulturnu sredinu objektivno znači povijesnu retardaciju. Između pisanoga, koje usmeno nikad nije ni bilo, i usmenoga, koje je netom zapisano, golema je semantička razlika o kojoj znanstveno utemeljen lingvistički pristup jeziku mora itekako ozbiljno voditi računa.

U ostalim sociokulturnim sredinama smjena se pisanoga usmenim i nije osjećala tako dramatično, jer u tim sredinama razvijenije pisane tradicije tzv. narodnim jezikom,²⁶ kakva je u hrvatskoj sociokulturnoj sredini postojala, nije ni bilo.

Od tog vremena sve do danas u hrvatskoj sociokulturnoj sredini oko poimanja jezika traje fatalni nesporazum između službene jezikoslovne politike, s jedne strane, i žive jezične prakse, s druge: filolozi s političarima šumom, a pisci i ostali drumom. Što se dogodilo? Na filološkoj je sceni došlo do nasilne smjene dvaju jezično različitih kulturoloških identiteta u okrilju jednoga te istoga gramatičkoga.

Pritom valja reći da se u hrvatskoj sociokulturnoj sredini s Maretićem ne mijenja jezik i ne stvara niti uvodi novi, jer je taj gramatički tip jezika u toj sredini u upotrebi već davno prije Maretića, nego se tom već postojećem jeziku, i to je bitno, s Maretićevom konačnom gramatičkom kodifikacijom, spajanjem pučkoga i učenog, mitskoga (umjesto povijesnoga) smisla i znanstvene forme, stvara novi model njegova društvenog poimanja, koji, politički nametnut, potiskuje sve ostale. U tom modelu gramatički je isti jezik samo semantički preusmjeren. Time mu se nužno mijenja i kulturološki identitet. Postojeći se kulturološki identitet hrvatskoga jezika, utemeljen na pisanoj hrvatskoj tradiciji, u koju je latinski uključen aktivno, sada prekida, nastaje diskontinuitet, i uspostavlja se nov kulturološki identitet hrvatskoga ili srpskoga jezika, presudno utemeljen na netom zapisanoj usmenoj tradiciji tzv. narodne književnosti, u koju je latinski uključen samo nominalno. Pod firmom se klasičnosti, formalnom analogijom, bez stvarnoga pokrića, s upotrebe jednog jezika, latinskoga, u hrvatskoj sociokulturnoj sredini prelazi na upotrebu drugoga, hrvatskoga ili srpskoga, a postojeći se suvremeni hrvatski jezik u toj smjeni zaobilazi.

U Maretićevu jezikoslovnom modelu kulturološki identitet hrvatskoga jezika postaje takav da ga hrvatska sociokulturna sredina jedva i prepoznaje kao svoj. Dovoljno je samo pogledati primjere iz tekstova u Maretićevoj gramatici pa da se svatko u to uvjeri. Ne mijenja se dakle jezik nego mu se, s novim propisima i pravilima prepoznavanja, mijenja lični opis, a s njim mu se onda nadijeva i drugo ime. Budući da u njegov korpus ulaze uglavnom samo narodne umotvorine i ono što je na njima zasnovano, a to je, s Karadžićem, tipično za srpsku sociokulturnu sredinu onoga vremena, a hrvatska se pisana jezična i književnoumjetnička praksa u toj opciji gura na povijesnu marginu ili potpuno briše, ništa neobično da taj jezik dobiva i ime sredine čiji tekstovi u njoj pretežu, pa pored hrvatskoga otada nosi i srpsko. Time međutim, samom promjenom imena, ne prestaje biti što je dotad bio i što i otada jest.

Prihvatimo li, jednako tako, da je hrvatski ili srpski suvremen, i tada može biti riječ samo o posebnom tipu suvremenosti, koji je i opet određen, valja to metodološki posebno utvrditi, samo gramatički, prezentnošću svoje strukture, svojom filološki aktualiziranom gramatičkom prisutnošću, kao sustav koji se evo baš sada znanstveno opisuje, tj. gramatički prezentira, a nije suvremen, kako bi trebalo, na

26 I u hrvatskoj je književnosti, dakako, ništa manje nego u srpskoj, u upotrebi tzv. narodni jezik, ta kakav bi drugi i mogao biti, ali model poimanja jezika nije narodni, pučki, nego učeni, tj. znanstveni. To je između ostaloga tako i od ranog dodira tog jezika s latinskim, koji već tada ima status književnoga a ne narodnoga jezika.

kvalitativno bitan semantički način, svojim suvremeno utemeljenim tekstovima. I suvremen je dakle samo prividno, jer mu se i suvremenost, po tome, kao i klasičnost, određuje na metodološki pogrešan način, negativno, samo kao spekulativno–mehanička prisutnost u prostoru i vremenu. Tako izvedenu suvremenost nužno je okvalificirati kao pseudosuvremenost. Hrvatski ili srpski nije dakle i ne može biti ni suvremen, nego može biti i jest samo pseudosuvremeni jezik.

U sredini kakva je hrvatska, u kojoj je latinski klasičan u pravom smislu riječi, kao kulturološki relevantna vrijednost, a ne samo kao nedostižan idealizirani uzor klasičnosti s aureolom nedodirljivosti, u takvoj sredini iz usporedbe hrvatskoga ili srpskoga s latinskim, koja, da paradoks bude veći, od svih drugih tu usporedbu jedino omogućuje, nužno u prvi plan izbijaju negativne konotacije klasičnosti hrvatskoga ili srpskog jezika, njezino naličje.

To da – bez svojih govornika i njihovih aktualnih tekstova – ne može biti suvremen, na način semantički živih modernih jezika, latinskomu kao klasičnom jeziku nije negativno svojstvo, nego baš prednost, jer je zbog te okolnosti mogao figurirati kao kulturološki univerzalan jezik evropskoga kruga, i baš zbog toga je i mogao postati klasičan, suvremen posredno, a hrvatskomu ili srpskomu, kojega se inauguriira kao suvremeni književni jezik, to da nije i ne može biti zbiljski suvremen itekako je negativno svojstvo, bitan nedostatak. Kao gramatički novoinauguriranom suvremenom književnom jeziku, pravu mu suvremenost ne može nadomjestiti ni sustavna filološka prezentacija njegove strukture ni tekstovna ilustracija pučke razine njegove usmene kulture.

Kao filološka instrumentalizacija pučkog poimanja jezika taj se jezik ne može bitno odrediti ni prema klasičnosti ni prema suvremenosti, jer se i klasičnost i suvremenost mogu realizirati samo u povijesnom vremenu, i zato je svaka njegova odredba prema tim dvjema kulturološkim kvalifikacijama za nj nužno negativna. Svojom samo formalnom, polovičnom klasičnošću i polovičnom svojom suvremennošću, hoteci biti i klasičan i suvremen, kako ga u času gramatičke inauguracije pretenciozno kvalificira Maretić, taj jezik nije ni jedno ni drugo. Ni metodološki ni empirijski. Metodološki: ako je suvremen, ne može biti i klasičan; i obratno: ako je klasičan, ne može biti i suvremen. Empirijski: za hrvatsku sociokulturnu sredinu klasičan nije jer nije za nju kulturološki živ, a suvremen nije jer nije živ semantički.

U vrijeme kad Maretić suvremenom hrvatskom ili srpskom pripisuje svojstvo klasičnosti, u hrvatskoj sociokulturnoj sredini suvremen je hrvatski književni jezik, i to baš zato što je, uz klasični latinski, hrvatski jezik u toj sredini ujedno i klasičan, u tekstovima tzv. starije hrvatske književnosti. Na jednoj strani Gundulić, s asimiliranom tradicijom, na drugoj Matoš, s otvaranjem suvremenosti, a među njima, kao živa spona, Ivan Mažuranić.

Što je u Maretićevoj koncepciji hrvatski ili srpski u isti mah i klasičan i suvremen, posljedica je nerazlikovanja kulturološki živoga od semantički živoga jezika, klasičnoga od suvremenog. Zbog kulturološki žive prisutnosti latinskoga u hrvatskoj sociokulturnoj sredini Maretić taj jezik smatra i semantički živim suvre-

menim jezikom, što on nije. Tu okolnost – prisutnost kulturološki živoga latinskoga u hrvatskoj sociokulturnoj sredini, poistovjećujući je i zamjenjujući sa svojstvom semantički živoga jezika – i nesvjesno koristi kao mogućnost da, iz usporedbe s latinskim, koji u hrvatskoj sociokulturnoj sredini jest u isti mah i klasičan i suvremen, ali na različitim razinama i na različite načine, u isti mah i klasičnim i suvremenim proglasi i hrvatski ili srpski. Ta usporedba međutim ne pogađa cilja, ne čini, kako to Maretić hoće, hrvatski ili srpski semantički živim jezikom. Njome dapače oba jezika gube svoj osnovni kulturološki status: latinski status klasičnoga a hrvatski ili srpski status suvremenoga jezika. Ma koliko se uspoređivala s kruškom, jabuka od toga nikada neće postati kruška.

Budući da metodološki nije izvedena kako valja – a iz jezika samo kao filološke činjenice nije mogla ni biti – Maretićeva društvena kvalifikacija hrvatskoga ili srpskoga, kao zajedničkoga književnog jezika, nužno ostaje neprimjerena tumačenju stvarnih jezičnih činjenica. Jezik u tekstovima narodnih umotvorina, na koje se Maretić poziva kao na književnojezično jedino mjerodavne i vjerodostojne – gramatički pravilne i sadržajno ispravne – s društvenoga gledišta nije jednako relevantan za sve sociokulturne sredine kojima se propisuje njegova gramatička kodifikacija.

Pored već postojećeg pravoga klasičnog jezika, latinskog, koji hrvatskoj sociokulturnoj sredini to zaista nije samo nominalno, nego joj je, među ostalim, i jedan od njezinih književnih jezika, hrvatski ili srpski toj sredini ne može biti u punom smislu riječi klasičan, svakako ne u jednakoj mjeri i na isti način kao što možda može biti nekim drugim sociokulturnim sredinama, u kojima je veza s latinskim, u prošlosti i danas, objektivno znatno slabija.

U tim sredinama hrvatski je ili srpski, odnosno hrvatskosrpski/srpskohrvatski, s gledišta klasičnosti, u isti mah i klasičan i suvremen, tradicija i suvremenost u njemu su jedno, strukturirane mitski a ne povijesno, kao zatvoreni krug (narodno kolo!), bez civilizacijske protežnosti u prostoru i vremenu.

Pokazuje se, time, da jezik, pogotovo književni, nije i ne može biti određen samo normiranjem svoje gramatičke strukture, ma kako egzaktno bila opisana, jer bi to bila tek polovična i uglavnom mehanička odredba književnoga jezika, nego jest i mora biti određen i normiranjem svoje semantičke strukture, u prvom redu svojim kulturološki mjerodavnim tekstovima. Kako kulturološki mjerodavni tekstovi hrvatske sociokulturne sredine u Maretića nisu gramatički normirani, izlazi da ta sredina u tom času i nema svoga jezika, kao da u njoj vlada povijesna mŭklina, što je, dakako, potpuno kriva slika, koja se nužno dobiva ako se kao mjerodavna za jezičnu situaciju uzme samo Maretićeva gramatika i u njoj dosljedno proveden njegov model jezika. Na tom se primjeru lijepo vidi koliko jedan lingvistički model može iskriviti sliku jezika ako se metodološki valjano ne postavi i ako ne uzima u obzir sve relevantne činjenice.

Poimanje hrvatskoga ili srpskoga (srpskohrvatskoga/hrvatskosrpskoga) i odnos prema njemu, pa i njegov društveni položaj, u pojedinim su se sociokulturnim sredinama formirali na temelju poimanja latinskoga i odnosa prema njemu.

Sredinama manje sraslim s latinskim kao klasičnim jezikom, u času inauguracije hrvatskoga ili srpskoga, kao što su npr. srpska, crnogorska i dijelom bosanskohercegovačka, hrvatski je ili srpski, odnosno srpskohrvatski/hrvatskosrpski i danas manje određen samo kao znanstveno objektivirana filološka činjenica na učenoj razini a više kao kulturološki značajan jezični čin na pučkoj razini, dok je sredinama više sraslim s latinskim kao klasičnim jezikom, kakva je npr. hrvatska, hrvatski ili srpski – inauguriran u toj sredini kao klasičan – danas klasičan samo djelomice, tek u jednom svom filološki specifičnom vidu, samo na način da joj nije suvremen, što za pravu klasičnost nije još dovoljno.

Dogodio se tu, očito, zanimljiv paradoks. Sredina koja model za klasičnost hrvatskoga ili srpskoga, prema latinskomu, iz svoga filološkog obzora nudi za čitavo područje standardne novoštokavštine, hrvatska sredina, u kojoj se taj jezik, hrvatski ili srpski, kao njezino čedo, iz usporedbe s klasičnim latinskim jedino i moglo imenovati klasičnim, jer s klasičnošću od svih drugih ima najviše iskustva, jedino, čini se, ta sredina, s ugrađenim sensorima za prepoznavanje klasičnosti i njezino razlikovanje od suvremenosti, nije mogla i ne može bez rezerve taj jezik prihvatiti kao klasičan u punom smislu riječi. Ideju o klasičnosti ne samo da prihvaća nego i inaugurira, a samu realizaciju ne može prihvatiti. To je i razumljivo. Kvalifikacija klasičnosti hrvatskoga ili srpskoga jezika kakvu toj sredini u praktičnoj izvedbi nudi jedan od njezinih po mnogočemu nedvojbeno tipičnih reprezentanata, Maretić, objektivno nije za tu sredinu prihvatljiva, pa nužno dobiva u njoj negativne konotacije, zbog oštre suprotstavljenosti pozitivnim konotacijama u poimanju klasičnosti, koje su, iz odnosa prema latinskom kao klasičnom jeziku, do tog časa već presudno oblikovale i jezičnu i jezikoslovnu svijest te sredine, udarile joj trajan i neizbrisiv pečat. Jednom riječju: hrvatska sociokulturna sredina ima metodološke pretpostavke da proglasi hrvatski ili srpski klasičnim, ali nema kulturoloških pretpostavaka da to i prihvati, obratno od srpske, koja nema metodoloških pretpostavaka za proglašavanje hrvatskoga ili srpskoga klasičnim, a kulturološka joj je zadovoljština da ga kao klasičan jezik prihvati.

U dosegnutoj se razini jezične izražajnosti oslanjajući na latinski jezik i vlastitu jezičnu baštinu, hrvatska sociokulturna sredina ne može tek tako, mehanički, samo posredstvom gramatike kao filološki dominantne diskriminante »novoga« jezika, pristati na smjenjivanje svoga kulturološki već izgrađenog modela poimanja klasičnosti. Ondje gdje se, u drugim sredinama i drugom metodologijom, model klasičnosti jezika, zajedno s inauguriranjem njegove suvremenosti, tek uspostavljao, problema takve vrste nije bilo.

Razlika između poimanja suvremenoga i klasičnog u tim se sredinama briše postavljanjem izvornih govornika u mitsku strukturu vlastitog jezika, sada i nekada, a nikada tada, strukturu u kojoj se sadašnje i prošlo, suvremeno i klasično, ne razlikuje, nego se izjednačuje. U hrvatskoj pak sociokulturnoj sredini, koja nastoji oko drugačijeg modela poimanja jezika, povijesnoga, hrvatski se ili srpski jezik ne osjeća ni klasičan ni suvremen, odnosno kao klasičan i suvremen osjeća se samo posredno, i s negativnim predznacima, jer se njegova klasičnost i suvreme-

nost naslojavaju na već postojeće poimanje klasičnosti i suvremenosti drugih jezičnih idioma koji se u toj sredini upotrebljavaju, za klasičnost pretežno na poimanje latinskoga a za suvremenost na poimanje hrvatskoga.

Već ranije je hrvatska sociokulturna sredina svoj jezik, implicitno, u gramatici i rječniku, sjetimo se samo Bartola Kašića i Fausta Vrančića, omjeravala ne samo s klasičnim latinskim nego i sa živim evropskim jezicima: njemačkim, mađarskim, talijanskim. Između Maretićeva sadašnjeg i Kašićeva ondašnjeg opisa jezika, kao apstraktnoga gramatičkog sustava, u načelu i nema bitne razlike: i jedan se i drugi izvode iz latinskoga, točnije iz opisa latinskoga, latinske gramatike, jer se do latinskoga jedino tako, posredstvom gramatike, i moglo doći, i oba se odnose na isti jezik, samo s različitim nazivima: ilirski, u Kašića, i hrvatski ili srpski, u Maretića.

Golema je međutim razlika u tome što Maretić kao dokaz postojanja tog jezika, jedini tekstovni *corpus delicti* za nj, u svojoj gramatici nudi druge tekstove, Karadžićeve i Daničićeve spise i narodne umotvorine, koje hrvatska sociokulturna sredina, nesvikla na njih i odgojena na tekstovima sasvim druge provenijencije, teško da može prihvatiti neutralno i bez rezerve. Ti su tekstovi dobrim dijelom *corpus alienum* njezina temeljnoga kulturološkoga korpusa i njegova povijesno zasvjedočena društvenog statusa. Sporni su dakle bili i do dana današnjega ostali tekstovi toga jezika, njegova tvarnost, i način njihova pridruživanja živom tijeku povijesnoga vremena. Tekstovi koje Maretić nudi kao primjere za ilustraciju pravila u gramatici tom se tijeku vremena ne pridružuju.

U hrvatskoj sociokulturnoj sredini pojam je klasičnoga jezika izgrađen na poimanju latinskoga, njegova posebnog položaja i presudne uloge u formiranju jezičnog identiteta te sredine. Nekako istodobno s napuštanjem latinskoga kao jezika u javnoj upotrebi i s inauguracijom hrvatskoga ili srpskoga kao književnog jezika, u hrvatskoj se sociokulturnoj sredini, nimalo slučajno, u istoj Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti u Zagrebu u kojoj se realizira Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, pokreće i edicija *Stari pisci hrvatski*, kojom se, objavljivanjem kritičkih izdanja tekstova, za tu sredinu, u živom odnosu prema vlastitoj književnoj, jezičnoj i kulturnoj baštini, uspostavlja i paradigma klasičnosti njezina jezika, bolje reći njezinih jezika, u prvom redu hrvatskoga a zatim i latinskoga. Time ta sredina uspostavlja kulturološki relevantnu povijesnu svijest o sebi, o potrebi definiranja svoga kulturnog identiteta i održavanju njegova kontinuiteta, dorasta do klasičnosti svoga jezika, otvarajući se u isti mah i njegovoj suvremenosti.

Za hrvatsku sociokulturnu sredinu tekstovi objavljeni u toj ediciji klasični su tekstovi njezine tzv. starije književnosti, pa je, s tim u skladu, i jezik kojim su pisani, bez obzira na njegovu, s gledišta današnje standardizacije, strukturnu nehomogenost, nužno klasičan, u prvom redu kao društvena činjenica s dalekosežnim kulturološkim implikacijama. Ono »stari«, u naslovu edicije, valja, u bitnom smislu, i shvatiti kao »klasični«. Jezik kojim su pisani tekstovi starih hrvatskih pisaca opravdano je stoga, za hrvatsku sociokulturnu sredinu, smatrati klasičnim hrvatskim jezikom. Jezik tih tekstova za hrvatsku je sociokulturnu sredinu u formiranju njezina identiteta klasičniji od jezika u tekstovima usmene književno-

sti, kojima Maretić ilustrira svoju gramatičku kodifikaciju hrvatskoga ili srpskoga, i po vremenu objavljivanja i po kulturološkoj relevantnosti sadržaja koji se u njima objavljuju, s obzirom na njihovu uklopljenost u evropski kontekst.

Hrvatski se klasični jezik i strukturno i semantički, formalno i stvarno, razlikuje od hrvatskoga ili srpskoga koji kao klasičan uvodi Maretić svojom gramatikom. Tzv. starija hrvatska književnost nije dakle pisana hrvatskim ili srpskim nego hrvatskim književnim jezikom. Taj jezik, u svekolikoj svojoj strukturnoj raznolikosti, osim štokavskoga, čakavskoga i kajkavskoga književnog izraza, uključuje, dakako, kao jedan od svojih književnih jezika, i latinski. Unatoč strukturnoj raznolikosti navedenih jezičnih idioma, osnovni im je kulturološki slog svima isti, a ogleda se u identifikaciji povijesno legitimnoga hrvatskoga kulturnog prostora, i presudan je činilac u stvaranju klasičnoga hrvatskog jezika.

Tvrđnja o klasičnosti tog jezika teško se može dezavuirati prigovorom da je strukturno isuviše raznolik, odnosno heterogen. Klasičnost, vidjeli smo, ne pretpostavlja nužno strukturnu homogenost jezika,²⁷ bar ne onu krajnje formaliziranoga mehaničkog tipa, nego pretpostavlja značenje što ga ima u formiranju ukupnoga kulturološkog identiteta određene sociokulturne sredine. Još je manje održiv prigovor, koji se čuje, da su jezici kojima su pisani ti tekstovi – pokrajinski, te da stoga nikako ne mogu biti ni književno relevantni a kamoli klasični. Takav je prigovor, s omalovažavajućim konotacijama o jeziku, lingvistički posve neutemeljen, te ga je stoga potrebno odbaciti kao znanstveno neprihvatljiv. Posljedica je, taj prigovor, zastarjelih autarkičnih gledanja na jezik, po kojima naspram mnoštva loših pokrajinskih jezika postoji samo jedan pravi, bogomdani, filološki jedino ispravan i društveno verificiran, da ne kažemo – državni i državotvorni jezik. Pojmovi »pokrajinski«, i njemu nasuprot »državni« odnosno »nacionalni« politički su a ne lingvistički pojmovi i o jeziku sadrže apriorne kvalifikacije, koje su, stoga, neprihvatljive, pa ih je nužno revidirati.

Ulogu klasičnog jezika hrvatski ili srpski danas može imati samo kao strukturno određena filološka činjenica: predmet je učenja, u školi, i proučavanja, u znanosti, ali se njime, osim formalno, kao ni latinskim danas, zbiljski nigdje ne govori i ne piše. U bitnom smislu riječi hrvatski je ili srpski, poput klasičnoga latinskoga, s kojim ga se uspoređuje – i tu Maretićeva usporedba mimo programatski postavljene ciljeve vukovaca intuitivno pogađa samu bit naravi tog jezika – kao formalno određen sustav znakova u svojoj instrumentalizaciji pojmovno statičan i semantički mrtav jezik, u krajnjoj crti samo filološka konstrukcija, daleko od stvarne jezične upotrebe i njezine moguće svrhovitosti. Jezik za rječnik i gramatiku, ilustrativan, ali ne i za proizvodnju ekonomičnih, društveno relevantnih tekstova. Semantički se živ govor i pisanje na njemu, kao i na latinskomu, ne mogu dogoditi.

²⁷ Tako npr. klasičnoj grčkoj književnosti da bi bila klasična nipošto ne smeta okolnost što joj jezični izraz nije strukturno homogen.

Razlika je hrvatskoga ili srpskoga prema latinskomu, na štetu prvoga, u tome što hrvatski ili srpski, shvatimo li ga, što je nužno, samo kao filološku činjenicu, cjelinu — bilo u apstraktnim gramatičkim odnosima ili pojedinačnim konkretnim leksičkim realizacijama — nikada nije ni bio semantički živ jezik, nije imao svoje žive izvorne govornike. Stoga i postoji samo nominalno, s jedne strane, i nominalistički, s druge. Pored latinskoga, već tradicionalno klasičnog jezika hrvatske sociokulturne sredine, još jedan klasični jezik s gotovo istom filološkom funkcijom, hrvatski ili srpski, toj sredini ne samo da nije potreban nego u njoj, kao klasičan, jednostavno nije moguć, u kulturološkom prostoru te sredine i njezinu jezikotvornom obzoru nema za nj pravoga mjesta. Zasnovan na romantičarskim pretpostavkama filološkog učenja 19. stoljeća, u našim specifično osjetljivim političkim okolnostima, hrvatski ili srpski rezultat je neproduktivnoga i neekonomičnoga utopijskog projekta koji uzrokuje društvenu stagnantnost i ometa, umjesto da pospješuje, prirodan povijesni razvoj onima koji su njime obuhvaćeni. Mitsko-utopijskom organizacijom prostora i vremena taj jezik oduzima i pojedincima i narodima na ovom prostoru pravo na vlastitu prošlost i uskraćuje im mogućnost da se ostvare u živoj sadašnjosti. I jedno i drugo mitologizacijom poništava, te time, u povijesnom okruženju, falsificira povijest, ne dopušta da se, traganjem, uđe u trag zbiljskom prostoru i vremenu, njihovoj ljudskoj mjeri.

Kao što latinski, sa svojom izuzetno važnom ulogom, u hrvatskoj sociokulturnoj sredini kreativno nikada nije mogao u potpunosti zamijeniti hrvatski niti preuzeti sve njegove funkcije u javnom društvenom životu, a ni hrvatski toj sredini nije mogao nadomjestiti latinski, kojim je postignuta univerzalizacija hrvatskoga kulturnog prostora, jednako tak i sada u novovjekim uvjetima ni hrvatski ili srpski ne može zamijeniti hrvatski niti preuzeti sve njegove funkcije, nego mora, kao legitimno čedo hrvatske filologije, u hrvatskoj i jezičnoj i jezikoslovnoj svijesti zadržati poseban status, status neporecive filološke činjenice. Taj je jezik, kao i latinski, za hrvatsku sociokulturnu sredinu primaran gramatički, prema hrvatskomu, koji joj je primaran semantički.

Hrvatska sociokulturna sredina i danas dakle, kao i uvijek, operira nužno s dva jezika, u ovom slučaju s hrvatskim i s hrvatskim ili srpskim. U svakom od tih naziva, a valja zadržati oba, ogleda se po jedan vid jezika, kulturološki i filološki, i jedan je nezamjenjiv drugim. Te se tekovine, hrvatskoga ili srpskoga kao filološke činjenice i hrvatskoga kao činjenice kulturološke, hrvatska filologija niti može niti smije odreći, jer bi, učini li to, zanjekala samu sebe, krivotvorila vlastiti znanstveni identitet.

RÉSUMÉ

CROATE OU SERBE EN TANT QUE LANGUE CLASSIQUE

Dans la contribution on traite du croate ou serbe comme d'une langue classique comme l'avait fait le philologue croate Tomo Marčić dans sa grammaire de la même langue de la fin du 19e siècle par analogie avec le latin. Après la détermination des critères méthodologiques valides pour la reconnaissance de sa classicité par l'analyse de la position de cette langue dans le milieu socio-culturel croate et dans sa philologie, l'auteur vient à la conclusion qu'il n'y peut être aucunement question ni de la langue classique ni de la langue contemporaine dans le sens stricte du mot, mais qu'il s'agit au contraire de la classicité formelle et de la contemporanéité, issue de la conception mécaniciste de la structure grammaticale du latin d'une part, et de l'idéalisation de sa structure sémantique de l'autre. Pour bien distinguer cette classicité et contemporanéité de la classicité et de la contemporanéité proprement dites, il est sans aucun doute préférable de les désigner du terme pseudoclassicité et pseudocontemporanéité.